

POSTOJE ALEXANDRA DUBČEKA K ŠTÁTOPRÁVNEMU VÝVOJU ČSFR V ROKOCH 1989 – 1992

JOZEF ŽATKULIAK

ŽATKULIAK, Jozef. Alexander Dubček's Views on the Constitutional Development of Czechoslovakia in the period 1989 – 1992. *Historický časopis*, 2013, 61, 1, pp. 85-120, Bratislava.

The politician, humanist and democrat Alexander Dubček, a leading personality from the Czechoslovak or Prague Spring of 1968, held the position of chairman of the Federal Parliament of the Czecho – Slovak Federal republic from 1990 until the parliamentary elections of June 1992. The parliament, together with the national councils of the Czech and Slovak republics laid the foundations of parliamentary democracy during this period. Dubček, a leading supporter of Czecho – Slovak partnership, had an important role in the political, social and constitutional development of Czecho-Slovakia and its two national republics. He participated in the preparation of a proposed constitution of Czecho-Slovakia and he chaired the Federal Constitution Commission. He took part in many discussions of the national and federal representatives on constitutional questions. He was a supporter of political agreement between representatives, and he also applied this policy in the Federal Parliament. After the parliamentary elections of June 1992, he no longer influenced the development of Czecho-Slovakia.

Alexander Dubček, Political development in Czecho-Slovak relations, Czecho-Slovak Federation.

Štúdiá sa zameriava na pôsobenie Alexandra Dubčeka v rokoch 1968 – 1969 vo funkcii predsedu Federálneho zhromaždenia Československej socialistickej republiky (FZ ČSSR) a najmä v čase etablovania demokratickej Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky (ČSFR) v rokoch 1989 – 1992. Predložená problematika si vyžaduje zohľadniť skutočnosť, že česko-slovenská federácia existovala v rokoch 1968 – 1989 a v rokoch 1989 – 1992 v úplne odlišných spoločensko-politických systémoch a podmienkach. Hoci si štúdiá nekladie za cieľ postihnúť „najznámejšieho Slováka“ vo svete komplexne,¹ vní-

1 Alexander Dubček bol podľa výskumov Inštitútu pre verejnú otázku, Focus-u a ďalších inštitúcií v rokoch 1992, 1993, 1997 a 1999 najkladnejšie hodnotenou osobnosťou slovenských dejín. Podobne sa hodnotil v ankete ku koncu tisícročia a v roku 2011, keď sa ocitol v trojici historických osobností vedľa Milana R. Štefánika a Ľudovíta Štúra, na ktoré boli obyvatelia Slovenska najviac hrdí. In *Sme/Smena*, 19. 11. 1997, *Sme*, 11. 12. 1999. ISSN 1335-440X. Tiež TÍŽIK, Miroslav. *Náboženstvo vo verejnom živote na Slovensku. Zápisy o ideový charakter štátu a spoločnosti*. Bratislava : Sociologický ústav SAV, 2011, s. 161. ISBN 9788085544725. Vo výskume z roku 2004 sa predovšetkým vyzdvihovali Dubčekove ľudské vlastnosti, česťnosť, slušnosť, otvorenosť a jeho podiel na reformnom hnutí v roku 1968, hoci časť respondentov zaujala k nemu kritický postoj. Podrobne BENKOVIČOVÁ, Ľudmila. Alexander Dubček očami verejnosti. In *Alexander Dubček – politik, štátnik, humanista*. Eds. Ivan Laluha, Eleonóra Petrovičová, Miroslav Pekník. Bratislava : Ústav politických vied SAV; Inštitút ASA; Veda, 2009, s. 302-316. ISBN 978802241099-1. Tiež LALUHA, Ivan. *Alexander Dubček (spomienky, úvahy, komentáre)*. Nitra : Garmond, 2006, s. 162-165. ISBN 808914828X; Životopis A. Dubčeka pozri napr. BARNOVSKÝ, Michal. Dubček Alexander. In Jan PEŠEK et al. *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948 – 1989 : Personifikácia politického vývoja*. Prešov : Vyd. Michala Vaška, 2003, s. 78-88. ISBN 8071654175. K pôsobeniu A. Dubčeka v rokoch 1963 – 1967; LONDÁK, Miroslav - SIKORA, Stanislav - LONDÁKOVÁ, Elena.

ma Dubčeka ako politika a štátneho predstaviteľa prelomových udalostí v rokoch 1968 a 1989, ktorý sa podieľal na uskutočňovaní demokratizačného hnutia roku 1968 a demokratických procesov po novembri 1989, ktoré hlboko zasiahli slovenskú a českú spoločnosť. Štúdiá sa predovšetkým sústreďuje v politických súvislostiach na Dubčekove miesto v štátoprávných procesoch v rokoch 1990 – 1992, ktoré sa odvíjali vo viacerých fázach a v mnohom vyplývali z dôsledkov predchádzajúceho politického a štátoprávneho vývoja po konštituovaní česko-slovenskej federácie.

Alexander Dubček (* 27. 11. 1921 – † 7. 11. 1992), vstúpil do pozornosti európskeho a svetového diania po nástupe do najvyššej politickej funkcie v ČSSR ako predstaviteľ reformného procesu v roku 1968 – socializmu „s ľudskou tvárou“. Predstavoval liberalizačný, demokratizačný a humanizujúci pokus o utvorenie nového modelu socialistickej spoločnosti, ktorý sa reformami vymykal z pomerov v ostatných krajinách sovietskeho bloku (zrušením cenzúry, nastolením potreby súdnych a mimosúdnych rehabilitácií, ďalej utváraním občianskej spoločnosti, obnovením slobody slova či vierovyznania, reformou verejnej správy a ekonomiky, ako aj politického a volebného systému, vznikom česko-slovenskej federácie, ktorá sa odlišovala od sovietskeho modelu federácie atď.).

Uprostred spoločenských reforiem Dubček dospel k názoru o potrebe federatívneho usporiadania ČSSR. Na začiatku 60. rokov ešte zastával centralistické usporiadanie československého štátu, dokonca za situácie, keď ústava z roku 1960 výrazne zredukovala postavenie slovenských národných orgánov. Od roku 1963 prechádzal na pozície slovenského autonomizmu a riešenia slovenskej otázky, čo sa prejavilo najmä v jeho politických vystúpeniach v roku 1967.

V reformnom procese roku 1968 sa stal zástancom štátoprávneho usporiadania vzťahov medzi slovenským a českým národom na federalizačných princípoch rovnosti a rovnoprávnosti. Do vypracovania ústavného zákona o česko-slovenskej federácii, schválenej v októbri 1968, priamo nezasahoval. Federalizáciu štátu však podporoval v predsedníctve ÚV Komunistickej strany Československa (KSČ) ako jednu z kľúčových otázok reformného procesu v nadväznosti na reformu politického systému, ktorá narážala na odpor nielen konzervatívco, ale aj časti tzv. politických realistov. Zásadný rozpor v chápaní demokratizačného politického systému sa prejavoval okrem iných u prvého tajomníka ÚV KSS a člena vedenia KSČ Gustáva Husáka. Odmietal návrhy na pluralizáciu systému a preferoval „jednotné politické a štátne vedenie“ na základe určujúcej vedúcej úlohy komunistickej strany v politickom systéme. Neraz paradoxne na úkor federatívneho usporiadania štátu, ktoré presadzoval vo funkcii podpredsedu vlády ČSSR. Husák sa opieral o sovietsky Kremľ, ktorý striktno odmietol federalizáciu komunistickej strany a čo i najmenšiu „revíziu“ jej dominantného postavenia v politickom systéme.² Jeho reformu odmietlo normalizačné novembrové zasadanie ÚV KSČ roku

Predjarie : Politický, ekonomický a kultúrny vývoj na Slovensku v rokoch 1960 – 1967. Bratislava : Historický ústav; Veda, 2002, 392 s. ISBN 8022407070.

2 Pozri napríklad záznam z rokovania delegácie KSČ s vedením KSSZ v Moskve 3. – 4. 10. 1968. In *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 - 1970. Září 1968 - květen 1970.* Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967 - 1970, Sv. 4/3. Eds. Jitka Vondrová, Jaromír Navrátil. Praha : ÚSD AV ČR ; Brno : Doplněk, 1997, s. 116-135. ISBN 9788085270662.

1968, na ktorom A. Dubček dôsledne, napriek pookupačným pomerom v ČSSR, obhajoval obrodný reformný proces.³

Sovietsky nátlak sa výrazne pričínal o odvolanie A. Dubčeka z funkcie prvého tajomníka ÚV KSČ a o jeho nahradenie G. Husákom na zasadaní ÚV KSČ v apríli 1969.⁴ Dubčeka o 10 dní na zasadaní FZ ČSSR zvolili do funkcie jeho predsedu, keď ho už prevažne normalizačné vedenie KSČ pokrytecky odporúčalo do tejto funkcie za jeho postoje v roku 1968. Vlastne ho ešte potrebovalo niekde „umiestniť“. V tejto funkcii pôsobil do októbra toho roku, práve v čase konštituovania a realizácie česko-slovenskej federácie od 1. januára 1969 a keď sa federálne zhromaždenie stalo najvyšším orgánom štátnej moci v ČSSR.⁵ Dubček, podobne ako Husák, do odborných otázok prípravy zákonov viac-menej nezasahoval. Napokon sa postavil do línie vedenia KSČ, ktoré od apríla 1969 forsírovalo svoj politický monopol, svoju „integrujúcu“ úlohu a princíp demokratického centralizmu. To v rozhodujúcej miere určovalo chod celého štátneho mechanizmu a otáčalo ho opäť na centralizačnú cestu. Zastavili sa prípravy federálnej i národných ústav ako ďalší prejav postupného zastavenia reformy štátu. Dubček sa aj v tejto situácii mohol spoliehať na viacerých reformistov vo federálnych a národných orgánoch, vrátane predsedu Snemovne ľudu FZ Josefa Smrkovského a podpredsedu Českej národnej rady (ČNR) Zdeňka Jičínskeho. Dopustil sa však viacerých chýb, vrátane podpory inštalácie Husáka za svojho nástupcu, či podpísania perzekučného tzv. obuškového zákona Predsedníctva FZ ČSSR z 22. augusta 1969.⁶ Ba jeho podpis sa objavil ešte pod návrhom ústavného zákona č. 117/1969 Zb. o predĺžení volebného obdobia z 15. októbra 1969. Tento tzv. zmocňovací politický zákon vytvoril právny základ pre spustenie masových politických čistiek v celej štruktúre štátnych orgánov, ktoré postihli i jeho. Dubček už nebol pri schválení zákona, lebo po odstavení z vedenia KSČ v septembri 1969 musel odísť aj z FZ ČSSR.

Vedenie KSČ rozhodlo v januári 1970 o „straníckych previerkach“, ktoré sa stali pre tzv. zdravé jadro v KSČ hlavným nástrojom na odstránenie reformných komunistov. Dubčeka označili za hlavného predstaviteľa „pravícovo-oportunistických síl“. Politický tlak normalizátorov a Moskvy na čele s Leonídom I. Brežnevom vyradili Dubčeka z ve-

3 *Alexander Dubček : Od totality k demokracii. Prejavy, články a rozhovory, výber 1963 – 1992.* Eds. Jozef Žatkuliak, Ivan Lahuha. Bratislava : Historický ústav SAV; Spoločnosť Alexandra Dubčeka; Veda, 2002, s. 196-205. ISBN 9788022407229.

4 Podrobne DOSKOČIL, Zdeněk. *Duběn 1969. Anatomie jednoho mocenského zvratu.* Praha : ÚSD AV ČR ; Brno : Doplněk, 2006, s. 212-348. ISBN 8072392042.

5 Vážnym problémom sa stala príprava zákonov nevyhnutných pre realizáciu česko-slovenskej federácie. Federálne zákony väčšinou vypracúvala Legislatívna rada vlády ČSSR na čele s jej podpredsedom Karolom Lacom. Avšak meškala napr. príprava legislatívnych pravidiel a tzv. kompetenčný zákon ostal v podobe návrhu. Národné rady kritizovali nedostatočný stav legislatívy v lete 1969. Bližšie ŽATKULIAK, Jozef. *Realizácia a normalizačná revízia česko-slovenskej federácie (september 1968 – december 1970).* Dokumenty. Praha : ÚSD AV ČR, 2011, s. 284-300, 305-333. ISBN 9788072851409.

6 Polemicky o roku 1968 a úlohe A. Dubčeka v ňom TŮMA, Oldřich. Nejhorší možná varianta. Srpen 1968. In *Soudobé dějiny*, 2008, roč. XV., č. 2 (1938 – 1948 – 1968. Alternativní historie), s. 318-340. ISSN 1210-7050. Autor uviedol, že Dubčekove vedenie pred sovietskym nátlakom lavírovalo, vysvetľovalo, v niečom i ustupovalo, no celkove sa ukázala táto stratégia neúčinná. Autor síce uvádza alternatívy „úspešnosti“ postupu Dubčekovho vedenia v rokoch 1968/69, avšak neuviedol, že Dubček, najmä podpis pod tzv. obuškový zákon, neraz futoval.

rejného života a potom pracoval v Západoslovenských štátnych lesoch. V ďalších rokoch vystupoval proti normalizačnej politike KSČ ako jej popredný odporca.⁷

V druhej polovici 80. rokov podporil sovietsku prestavbu Michaila Gorbačova v talianskom komunistickom denníku *L'Unita*.⁸ Avšak Gorbačov pri návšteve ČSSR v apríli 1987 nepriročil k revízií postoja Moskvy k okupácii ČSSR 21. augusta 1968.⁹ Nechcel zasahovať do vnútropolitických pomerov, čím dal paradoxne priestor pre udržanie konzervatívnych síl vo vedení KSČ. Dubčekove vystúpenia v spomenutom denníku, v maďarskej televízii, ďalej pri príležitosti udelenia čestného doktorátu na univerzite v Bologni atď.¹⁰ sa stali nielen obhajobou *československej jari* roku 1968 a reformistov, ale aj vyslovením potreby humanity v politike a podpory helsinského procesu *Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe*, najmä v oblasti dodržiavania občianskych a ľudských práv.¹¹ Štátoprávnymi otázkami sa síce priamo nezaoberal, no všade hovoril o Československu ako o spoločnom štáte slovenského a českého národa. Dubček podporoval Chartu '77 a zoskupenie českej a slovenskej Obrody. Okruh ľudí okolo Dubčeka spojených s rokom 1968 patril k opozičným zoskupeniam voči komunistickému režimu, ktorí vydávali časopis *Myšlienka a čin*. V ňom sa najmä Hvezdoň Kočtúch vyjadroval k návrhu politicky a štátoprávne centralizačnej tzv. trojjedinej ústavy ČSSR, ČSR a SSR z dielne KSČ a federálnej vlády,¹² ktorá naďalej brzdila riešenie slovenskej a českej

-
- 7 Doteraz sa vedú diskusie, či mal Dubček ostať vo funkciách od jesene 1968, no sám tvrdil, že sa snažil zachrániť ešte z reforiem, čo sa dalo. Bližšie k Dubčekovi v 70. a 80. rokoch BENČÍK, Antonín. *Utajovaná pravda o Alexandrovi Dubčekovi : Drama muže, který předběhl svou dobu*. Praha : Ostrov, 2001, 223 s. ISBN 9788086289199; Tiež LALUHA, Ivan et al. *Cesty k novemburu 1989 : Aktivita Alexandra Dubčeka*. Bratislava : Spoločnosť Alexandra Dubčeka; Nová Práca, 2000, 261 s. ISBN 9788088929208. Kritickú analýzu k Benčíkovej knihe pozri SUK, Jiří. Alexander Dubček – veľký státnik, nebo politický symbol? In *Soudobé dějiny*, 1998, roč. V., č. 4, s. 92-103. ISSN 1210-7050. V kritike sa nedoceňuje sústavné prenasledovanie Dubčeka Štátnou bezpečnosťou, ako aj to, že medzi významné prejavy opozície patrili práve Dubčekove listy z roku 1974, adresované politickým a štátnym inštitúciám v Česko-Slovensku a v krajinách Európy. V listoch žiadal zastavenie politického, sociálneho a občianskeho prenasledovania reformných komunistov a vyslovoval sa za dodržiavanie ľudských a občianskych práv. Proti Dubčekovi sa rozpútala štvavá kampaň (tiež proti Václavovi Havlovi a Zdeňkovi Mlynářovi). Bližšie *Alexander Dubček : Od totality k demokracii*, ref. 3, s. 234-246. Podľa predsedníčky parlamentu Spolkovej republiky Nemecko Rity Süßmuthovej a politológa a historika Ivana Lалуha mal A. Dubček veľkú zásluhu na nastolení otázok demokracie a ľudských práv a v tomto kontexte mali spoločenské reformy z roku 1968 význam pre politicko-spoločenské dianie v Európe. In *Parlamentný kuriér*, 1996, číslo XXXV., s. 4-7. ISSN 1335-0307.
- 8 *Listy : Časopis československé socialistické opozice*, 1988, roč. XVIII, zvláštné číslo – leden, s. 1-17. ISSN 1210-1222..
- 9 K politike Michaila S. Gorbačova voči štátom sovietskeho bloku podrobne PRAVDA, Alex. Politika optimizmu a opatrnosti. Moskva a východní Evropa na konci 80. let. In *Soudobé dějiny*, Nekonečný příběh s náhlým koncem. Studená válka 1945 – 1989, 2011, roč. XVIII., č. 1-2, s. 86-119. ISSN 1210-7050. Podľa autora Gorbačov nepodporoval tzv. centristov ako generálneho tajomníka ÚV KSČ G. Husáka či predsedu federálnej vlády Lubomíra Štrougala. Gorbačov „zvlášť opatrné“ postupoval voči reformátorom spätých s rokom 1968. Zrejme aj preto sa prehodnotili udalosti toho roku až v decembri 1989.
- 10 ANTONETTI, Luciano. Alexander Dubček v Itálii. In *Soudobé dějiny*, 2008, roč. XV., č. 3-4, s. 670-685. ISSN 1210-7050.
- 11 Archiv Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, f. Predsedníctvo ÚV KSČ 1985 – 1989, poradové číslo (ďalej por. č.) 382, zasadanie 9. 12. 1988, por. č. 415, zasadanie 21. a 29. 4. 1989.
- 12 Bližšie o návrhu ústavy ŽATKULIAK, Jozef. Spory o novú ústavu česko-slovenskej federácie v druhej polovici 80. rokov XX. storočia. In *Historický časopis*, 2008, roč. 56, č. 1, s. 161-190. ISSN 0018-2575.

otázky. Kočtúch na rozdiel od návrhu chcel, aby nová ústava vzišla zo slobodných demokratických volieb. Zároveň požadoval prijatie ústav národných republík, ktoré návrh ústavy vypúšťal a návrh dokonca obsahoval zrušenie ústavného zákona č. 143/1968 Zb. o československej federácii! Podľa Kočtúcha sa mala schváliť federálna ústava až po schválení národných ústav, a to na základe referenda. Okruh ľudí okolo Dubčeka zároveň očakával, že ústava zakotví historickú symboliku Slovenska.¹³ Dubček a ďalší (Ivan Laluha, Ján Uher) podpísali protest proti politickým perzekúciám voči opozičným členom tzv. bratislavskej päťky. Dubček sa prvý raz verejne objavil na domácej pôde na protestnom zhromaždení občanov proti odsúdeniu člena päťky Jána Čarnogurského pred Justičným palácom v Bratislave 14. novembra 1989.¹⁴

Zakrátko, po udalostiach 17. novembra 1989 – začiatku demokratickej revolúcie vo federatívnom Česko-Slovensku, sa Dubček vrátil do najvyššej politiky.¹⁵ *November '89* sa stal historickým medzníkom v dejinách federatívneho Česko-Slovenska.¹⁶ Znamenal koniec existencie socialistického spoločenského systému, keď sa najmä zrušil článok 4 Ústavy ČSSR o vedúcej úlohe KSČ. Svoju rolu tu zohralo odstránenie dôsledkov potlačenia *československej jari* roku 1968 normalizačnou politikou komunistického režimu. V štátoprávnej oblasti sa vychádzalo z pôvodného ústavného zákona č. 143/1968 Zb. o československej federácii. Stal sa základom pre demokratickú úpravu vzťahov slovenského a českého národa a pre modifikáciu postavenia národných republík vo federácii. Chceli sa tým napraviť centralizačné deformácie v štátoprávnej sfére spôsobené monopolnou politikou komunistickej strany. Transformačné procesy po novembri 1989 si vyžadovali nastolenie nového právneho poriadku, vytvorenie pluralitného demokratického politického systému ústavnou cestou, zrekonstruovanie zloženia zákonodarných zborov, ako aj sformulovanie demokratického obsahu dvojkomorového federálneho zhromaždenia, ktorý by rešpektoval federalizačné princípy rovnosti, rovnoprávnosti so zákazom

13 MARUŠIAK, Juraj. Medzi disentom a politickou opozíciou, predstavy československých disidentov (1969 – 1989) o charaktere vnútropolitických zmien. In GONĚC, Vladimír (ed.). *Česko-slovenská historická ročenka, 2009*. Brno; Bratislava : Academicus, 2009, s. 200-204. ISBN 9788087192092.

14 Podľa Františka Mikloška, predsedu SNR v rokoch 1990 – 1992, žil A. Dubček „*aj pre nás disidentov, celých tých dvadsať rokov akoby za záclonou*“. Niekedy sa o ňom so „stíšeným“ hlasom vyjadrovali disidenti Miroslav Kusý a Milan Šimečka. In MIKLOŠKO, František. *Čas stretnutí : reflexie o ponovembrovej dobe*. Bratislava : Kalligram, 1996, s. 11-12. ISBN 9788071491699. Dubček po novembri 1989 často spomínal na svoju veľkú izoláciu a sledovanie seba i svojej rodiny zo strany Štátnej bezpečnosti, čo výrazne obmedzilo jeho kontakty s okolím. Jeho aktivity z druhej polovice 80. rokov prispievali k nárastu autority opozičných prúdov v ČSSR. Veril v pád komunistického režimu. Zároveň sa vyjadroval k roku 1968, pričom neskôr hovoril, že „*tieto dve historické obdobia sa nedajú porovnávať*“, aj keď sa mnohé veci opodstatneme „*vytiahli zo zásuviak*“. Najmä preto, že sa v roku 1968 stanovil demokratický politický program, obnovovala sa sloboda tlače a slova, riešila sa súdna i mimosúdna rehabilitácia, sloboda náboženského vyznania atď. In *Smena*, 1992, roč. 45, 3. 6. 1992, s. 3. ISSN 0131-6656.

15 O pôsobení A. Dubčeka na konci 80. rokov i k jeho pozícii a postojoch po 17. novembri bližšie SUK, Jiří. Dubčekov návrat. In *Listy*, 2002, roč. XXXII, č. 1, s. 24-28. ISSN 1210-1222.

16 ŽATKULIAK, Jozef. Sur la route des années 1988 – 1989 en Slovaquie. In *La Tchécoslovaquie sismographe de l'Europe au XXe siècle*. Publié sous la direction Antoine Mares. Paris : Institut d'études slaves, 2009, pp. 243-268. ISBN 9782720404573; Jozef ŽATKULIAK et al. *November '89 : Medzník vo vývoji slovenskej spoločnosti a jeho medzinárodný kontext*. Bratislava : Historický ústav SAV; Prodama, 2009, s. 25-116. ISBN 9788089396047.

majorizácie a zachovávanía parity v Snemovni národov. Transformačné procesy si zároveň vyžadovali zrušenie ústavy ČSSR z roku 1960 a potrebu vypracovania novej.¹⁷

Dubček chcel pri uskutočňovaní týchto zámerov, aby sa v nich prejavilo humánne poslanie politiky (služba občanom) v demokratických podmienkach, osobne sledujúc vo svojom konaní líniu občan – spoločnosť – štát (aj pri formovaní slovenskej a českej štátnosti). Treba tu pripomenúť, že Európsky parlament v Štrasburgu v januári 1990 vyzdvihol Dubčekove pôsobenie v spoločenských zmenách v roku 1968 a 1989 ako výrazný príspevok k európskej humanite a demokracii *Cenou Andreja Sacharova*.¹⁸ Občania podporovali Dubčeka či už na zhromaždeniach v Bratislave na Námestí SNP, alebo v Prahe na Letenskej pláni a na Václavskom námestí. V ich očiach stále stelesňoval určitú kontinuitu s reformným rokom 1968 a žiadal jeho rehabilitáciu.¹⁹ To však v niektorých formujúcich sa politických kruhoch vyvolávalo negatívne reakcie, neraz s cieľom znížiť jeho rolu v spoločenských transformačných procesoch. Často sa totiž posudzoval podľa jeho pomerne rozporného vystupovania po auguste 1968. Dubček však mal oproti 70. a 80. rokom oveľa väčší priestor vďaka priaznivej medzinárodnej situácii na konci 80. rokov XX. storočia. Situáciu evidentne ovplyvňoval helsinský proces, ktorý pretláčal dodržiavanie ľudských práv a slobôd a Sovietsky zväz už nezasahoval do vnútropolitického vývoja v krajinách strednej a juhovýchodnej Európy, v ktorých nastali spoločenské demokratické zmeny.²⁰

Alexander Dubček na Námestí SNP v Bratislave 23. novembra 1989 odsúdil okupáciu ČSSR v auguste 1968 a uviedol, že: „*následná normalizačná politika priviedla našu krajinu k novej vážnej kríze*“.²¹

Spočiatku sa otvorene prihlásil k reformnému socializmu, k spojeniu socializmu a demokracie (tzv. tretej ceste). Výzval „*k novej obrode spoločnosti*“.²² Dňa 26. novembra 1989 sa na tlačovej konferencii s predstaviteľom demokratického Občianskeho hnutia Václavom Havlom v pražskej Laternej Magike vyjadril o uplatňovaní demokracie, pričom sa ich pohľady na spoločenské dianie vo viacerých bodoch odlišovali. Za najdôležitejšie považoval „*uplatnenie veľkého kultúrneho a rozumového [spoločenského] potenciálu, ktorý sa doteraz uplatniť nemohol*“.²² Preto sa treba vyrovnáť s traumatizujúcou

17 FIALA, Petr - STRMISKA, Maxmilián. Systém politických stran v letech 1989 – 2004 In MALÍŘ, Jiří - MAREK, Pavel et al. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004 II. díl: Období 1938 – 2004*. [ŽÁTKULIAK, Jozef. Politické strany a hnutia na Slovensku po novembri 1989 až do rozpadu ČSFR roku 1992]. Brno : Doplněk, 2005, s. 1359-1365, 1381-1404. ISBN 8072391798. Tiež JIČÍNSKÝ, Zdeněk. *Čs. parlament v polistopadovém období : Federální shromáždění mezi 17. listopadem 1989 a 8. červnem 1990*. Praha : NADAS-AFGH, s.r.o., 1993, s. 21-64. ISBN 8070301864.

18 *Alexander Dubček : Od totality k demokracii*, ref. 3, s. 457-459.

19 SKILLING, Gordon H. 1968 – přerušená revoluce? In *Soudobé dějiny*, 1998, roč. V., č. 4, s. 485-489. ISSN 1210-7050. Tiež pozri štúdie k vyrovnávaniu sa s komunistickou minulosťou v ČSFR a Poľsku cestou rehabilitácií, dekomunizácie, lustráciami a pod. od Jacquesa Rupnika a Andrzeja Paczkowského. In *Soudobé dějiny*, 2002, roč. IX., č. 1, s. 9-41. ISSN 1210-7050.

20 Dubčeka označovali vo svete za „duchovného otca“ sovietskej gorbačovskej prestavby. Neskôr aj sám Gorbačov. In *Národní obroda*, roč. 9, 15. 8. 1998. ISSN 1335-4671.

21 ŽÁTKULIAK, Jozef (ed.). *November 1989 a Slovensko : Chronológia a dokumenty (1985 – 1990)*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku; Historický ústav SAV, 1999, s. 346. ISBN 9788096758883.

22 *Lidová demokracie*, 27. 11. 1989. ISSN 0323-1143.

normalizačnou politikou KSČ a masovými čistkami najmä na prelome 60. a 70. rokov. K odstraňovaniu dôsledkov tejto politiky prispelo anulovanie normalizačného dokumentu *Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ*, ktoré v rozpore so skutočnosťou odsúdilo spoločenské reformy na čele s Dubčekom z roku 1968. Pozície A. Dubčeka v slovenskej a českej spoločnosti posilnilo zahraničnopolitické odsúdenie okupácie Československa v auguste 1968 zo strany okupačných členských štátov Varšavskej zmluvy v decembri 1989.

Po 17. novembri 1989 sa síce na demonštráciách občanov ozývalo: „*Dubček, na Hrad*“, no napriek značnej podpore občanov, rozhodujúce politické hnutia Občianske fórum (OF) a Verejnosť proti násiliu (VPN) nechceli za prezidenta človeka spojeného s komunistickou minulosťou. Stavali si za cieľ pretrhnúť s ňou pokiaľ možno všetky nitky, ba aj nadmerne s rokom 1968. V hre bol aj pomer obsadenia vrcholných štátnych postov Slováckmi alebo Čechmi. Ani prezident G. Husák nechcel za svojho nástupcu Dubčeka. Prirodzene, veď by sa tým cez jeho osobu rehabilitovala *československá jar* z roku 1968. Kompromisné riešenie pre Dubčekovu kandidatúru sa hľadalo v jeho morálke a ľudských hodnotách, ktoré vniesol do politiky a zohľadňovala sa jeho medzinárodná prestíž. A. Dubček, (vylúčený) komunistický disident, bol spájaný s pokusom o reformu socializmu „s ľudskou tvárou“ a liberál „nepolitickej politiky“ a disident Václav Havel ako jeden z popredných postáv utvárajúceho nového spoločenského systému. Havlovi k postu prezidenta veľmi pomohol čerstvý federálny premiér Marián Čalfá, ktorý mu ponúkol scenár kooptácie, ako aj ovplyvňovania poslancov. Čalfá sa s Havlom stretol 15. decembra 1989.²³ Upozornil Havla, že tajné hlasovanie či opodstatnená priama voľba, ako to navrhovali komunisti, prinášali riziká jeho nezvolenia a predpokladal jeho zvolenie do konca roku. Za tým účelom postupoval rázne pri „prehováraní“ poslancov za Havlovu kandidatúru, pričom operoval s požiadavkami generálneho štrajku. Ten v podstate rozhodol o kapitulácii vedenia KSČ a po počiatočných váhaniach aj o nepoužití príslušníkov Zboru národnej bezpečnosti a armády.²⁴ No Dubček predsa len pripomenul 19. decembra, že s Havlom stoja vedľa seba.²⁵

Viacere politické sily na Slovensku a najmä Predsedníctvo SNR navrhovalo za prezidenta Alexandra Dubčeka. Občianske fórum však viac-menej neuznávalo, že Dubček patrí medzi hlavných predstaviteľov nástupu demokracie po novembri 1989, spojenej so vznikom politickej a hospodárskej plurality, nového právneho poriadku a parlamentarizmu. Dubček postupne prijímal programové ciele VPN, ktorá v pozícii realizátora demokratických zmien na Slovensku síce spočiatku neodmietala Dubčekovu kandidatúru, ale napokon sa prispôsobila postojom OF a M. Čalfu, zvýraznených snahou o elimináciu (bývalých) komunistov. Vo VPN prevládal názor, že Dubčekovu pozíciu pre jeho kandidatúru na prezidenta sťažuje nielen jeho komunistická minulosť, ale sa tiež usúdilo, že „*nebol garantom princípov nežnej revolúcie*“.²⁶ OF a VPN si zo strategických dôvodov

23 ROTHMAYEROVÁ, Gabriela. *Vtedy na Východe*. Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 2007, s. 198-207. ISBN 9788080612757

24 KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Praha : Argo, 2005, s. 977. ISBN 9788072036127.

25 Správa Českej tlačovej kancelárie, 19. 12. 1989. Bližšie k vzájomnému, skôr rezervovanému vzťahu Dubčeka a Havla pozri MIKLOŠKO, ref. 14, s. 15-18.

26 Podrobne o kandidatúre na prezidenta (Ešte ČSSR, aj keď pri nástupe nová politická a štátna moc po-

nedovolili vo vtedajšom politickom virvare postaviť dvoch kandidátov na post prezidenta. To by ich rozdelilo a utilitárne navrhli tandem Havel – Dubček vo vrcholných štátnych orgánoch. Pre potreby rekonštrukcie zákonodarných zborov sa začali kooptácie poslancov tak, aby pozmenené zbory zabezpečili prechod k demokracii a politickému pluralizmu. Viaceré okolnosti teda spôsobili, že sa predsedom Federálneho zhromaždenia ČSSR stal 28. decembra 1989 A. Dubček a deň potom prezidentom republiky V. Havel.²⁷ Schvaľovacie akty sa stali jedným z dôležitých predpokladov napredovania demokratickej revolúcie. Práve Dubček²⁸ spolu s podpredsedami FZ Zdeňkom Jičínským, Jozefom Stankom a ďalšími poslancami sa dosť snažili spolupracovať s prezidentom Havlom, ktorý však niekedy príliš razantne a možno aj unáhle predostieral návrhy, ktoré vyvolávali značne komplikované a protichodné situácie vo federálnom parlamente aj voči nemu a naopak. Havel, využívajúc právomoc svojej zákonodarnej iniciatívy, uprednostňoval osobné kontakty pred nevyhnutnou inštitucionálnou kooperáciou federálnych a republikových orgánov. Dubček uprednostňoval práve kooperáciu okrem iného preto, aby sa dostatočne uskutočňovala príprava a predloženie zákonov do FZ.²⁹ Kontakty Havla s Dubčekom sa nevyskytovali až tak často, ako si to vyžadovala spolupráca prezidenta republiky a predsedu parlamentu, formulovanie česko-sloven-

-
- zmenila viaceré zákony. – J. Ž.) ONDRUŠ, Vladimír. *Atentát na nežnú revolúciu*. Bratislava : Ikar, 2009, s. 43-57. ISBN 9788055118987. Autor na s. 43 uviedol, že: „Väčšina členov OF dianiú na Slovensku nezumela – a ako sa ukázalo neskôr, malo to fatálne dôsledky... Alexandra Dubčeka sme rešpektovali [vo VPN] ako tragický symbol snahy o poľudštenie komunistického režimu, ale v krajine plnej okupačných vojsk sme chceli mať prezidenta s iným osobným príbehom: človeka s jasnou predstavou o demokratickej spoločnosti...“. Pozri tiež BARNOVSKÝ, Michal. Dubček Alexander. In PEŠEK, Jan et al., ref. 1, s. 87.
- 27 O kandidatúre V. Havla a A. Dubčeka zo strany OF a VPN, vrátane viacerých vyjadrení o Dubčekovej osobe, podrobne SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce : Aktéři, zápletky a křížovky jedné politické krize*. Praha : Prostor, 2003, s. 188-251. ISBN 8072600990. Podľa ďalšieho názoru Havlovu kandidatúru preferovali aj USA. Pozri SRB, Vladimír. Alexander Dubček a rozdělení Československa. In *Alexander Dubček – politik, štátnik, humanista*, ref. 1, s. 275-276. Autor kriticky považoval Havla za muža bez politických skúseností a neschopného okrem iného preto, že dopustil rozpad ČSFR. Podľa jedného z predstaviteľov OF Petra Pitharta sa Dubček netešil vážnosti v OF a vo VPN. Znižujúc jeho vysoké postavenie v slovenskom a českom národe zastával názor, že jednoducho bolo treba dať na post parlamentu Slováka, keď „člověkem číslo jedna byl Čech“. In *Alexander Dubček – politik, štátnik, humanista*, ref. 1, s. 278.
- 28 Podľa jedného z povolebných podpredsedov FZ ČSFR Milana Šútovca vystupoval A. Dubček s funkcionárskou rutinou (skúsenosťami z rokov 1968 a 1969), mal politický „nos“, niekedy však prepadal panike, no snažil sa nič nepokaziť, preniesť zodpovednosť na všetkých zainteresovaných a dbal o dobré vzťahy s národnými radami. Dubček predsa len vstupoval s „uvážlivým demokratickým politikom“ V. Havlom do určitého konkurenčného vzťahu. In ŠÚTOVEC, Milan. *Semióza jako politikum alebo „Pomlčková vojna“*. Bratislava : Kalligram, 1999, s. 163-171. ISBN 8071492450. Podľa Huberta Maxu, sekretára A. Dubčeka, bol tento skúseným pragmatickým politikom, tolerantným človekom a myšlienkovy sa dosť viazal na západoeurópskych sociálnych demokratov. No poznačili ho viaceré negatívne skúsenosti z rokov 1968 a 1969 (napr. rokovania v Moskve, mrzel ho podpis pod tzv. obuškový zákon v auguste 1969 a ľutovalo, že neodišiel z funkcií s ďalším predstaviteľom *československej jari* Josefom Smrkovským (v januári 1969). Nedostatok právnického vzdelania (oproti Jičínskému a ďalším) nahrádzal pracovitosťou. Mal hlboké sociálne a humánne cítenie, bolo mu cudzie násilie. Napriek tomu, že sa nie vždy choval voči V. Havlovi priamočiaro, otvorene proti nemu nikdy nevystúpil. Podľa autora sa Havel a Dubček stali pre zahraničie zárukou úspešnej demokratickej transformácie Česko-Slovenska. Bližšie MAXA, Hubert. *Alexander Dubček – člověk v politice (1990 – 1992)*. Bratislava : Kalligram; Brno : Doplněk, 1998, s. 15-21, s. 78-85. ISBN 9788071492177..
- 29 JIČÍNSKÝ, ref. 17, s. 65-86.

ských vzťahov a demokratické a humánne poňatie politiky, ktoré bolo obom vlastné a mohli ich ešte viac zblížovať.

A. Dubček po zvolení za predsedu Federálneho zhromaždenia ČSSR, čo považoval za veľké zadosťučinenie a za osobnú rehabilitáciu, ohlásil svoj návrat „*k zodpovednej práci v najvyššom zákonodarnom zbore*“, ktorý po 20 rokov ukazoval „*neživotnosť a protiľudovosť mocenských štruktúr*“.³⁰ Ďalej vo svojom prejave k poslancom FZ ČSSR zdôraznil dôležitosť spoločenských zmien po 17. novembri: „*Charakter nášho nového obrodného hnutia zaväzuje Federálne zhromaždenie, aby do konca svojho funkčného obdobia posúdilo a schválilo súbor zákonných opatrení, ktoré vo svojom programovom vyhlásení proklamovala československá vláda národného porozumenia. Čaká nás všetkých veľa práce. Predovšetkým musíme zabezpečiť, a to by som chcel zdôrazniť – nezvratnosť demokratického vývoja našej spoločnosti.*“³¹ Vyzval k naplňovaniu a k ochrane ústavy, ako aj k zabezpečeniu celistvosti, suverenity a samostatnosti našej vlasti ako nedotknuteľného základu slobody našich národov. Úloha FZ spočívala v naplňovaní túžob a nezastupiteľných práv ľudu, ako aj v zabezpečení nezvratnosti demokratického vývoja po 17. novembri. Nechcel, aby sa pôda parlamentu stala miestom politických sporov. Činnosť parlamentu mala umožniť slobodné voľby cestou prijímania demokratických zákonov. Vyjadril sa k tomu aj 23. januára 1990, keď „*chceme, aby parlament bol po rokoch opäť parlamentom, aby bol výrazom vlády všetkých nad všetkými, a to v podmienkach pluralitného politického systému*“.³²

Demokratizácia slovenskej a českej spoločnosti sa nemohla uskutočniť bez rekonštrukcie parlamentov, reformy volebného systému a prijatia takých národných ústav³³ a federálnej ústavy, ktoré by zakotvili demokratické poslanie a funkcie parlamentov. Predpokladom k vypracovaniu ústav sa stalo zrušenie návrhu tzv. trojjedinej ústavy, ktorý blokoval naplnenie článku 142 odseku 2 ústavného zákona 143/1968 Zb. Dňa 23. januára 1990 sa prijal zákon na úpravu vzniku a zániku politických strán. Ďalej sa prijali zákony o práve zhromažďovania sa, o petičnom práve, o zrušení cenzúry atď. Slovenská národná rada (SNR) za výraznej podpory vlády Milana Čiča zdôraznila prípravu slovenskej a federálnej ústavy ako základu nového právneho poriadku a pluralitnej politickej demokracie v Česko-Slovensku.³⁴

Podľa A. Dubčeka bola jedna z hlavných úloh federálneho parlamentu podpora demokratického fungovania česko-slovenskej federácie. Avšak federácia, 20 rokov deformovaná zákonmi z decembra 1970 a politickými zásahmi, spôsobila vážne škody vo formovaní slovenskej a českej štátnosti už len pre výrazné oklieštenie kompetencií ná-

30 Zpráva o 20. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů FZ ČSSR 28. prosince 1989, V. volební období, Praha, 1989, s. 13. Je otáznne prečo Dubček nespomína obdobie pred rokom 1968.

31 *Alexander Dubček : Od totality k demokracii*, ref. 3, s. 332.

32 Zpráva o 22. společné schůzi Sněmovne lidu a Sněmovni národů 23. 1. 1990, V. volební období, s. 8.

33 Za novú ústavu Slovenska sa vyslovil i nový predseda SNR Rudolf Schuster na začiatku decembra 1989, ktorá by „*dôsledne vyjadrovala princípy československej federácie predovšetkým originálnu pôsobnosť republiky a suverenitu národa*“. Bližšie k prejavu In *Novembrová revolúcia a česko-slovenský rozchod: Od česko-slovenskej federácie k samostatnej demokratickej slovenskej štátnosti*. Eds. Viera Hlavová, Jozef Žatkuliak. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2002, s. 40-44. ISBN 8088878209.

34 Slovenský národný archív (SNA), f. Pléna SNR – 1990, 20. schôdza 12. 1. 1990, uznesenie č. 144, č. spisu 49/1990, s. 1.

rodných orgánov.³⁵ Náprava zdeformovanej federácie nevyhnutne závisela od pochopenia poslania a obsahu národnej štátnosti a národnej identity v demokratických podmienkach. A. Dubček predpokladal v pléne SNR 9. februára 1990, že federácia dostane nový obsah činnosti a odstránia sa deformácie, ktorými ju postihla normalizačná centralizačná politika komunistického režimu najmä vo vzťahoch medzi federáciou a republikami: „Dnes vychádzame z prvotnej suverenity národných republík a rešpektujeme vzťah medzi suverenitou federácie a republiky na základe zásady, že bez suverénnych republík nemôže byť pevná federácia a bez stabilnej federácie nebudú ani pevné republiky.“³⁶ Tento pohľad na česko-slovenskú federáciu ho sprevádzal až do konca nasledujúceho volebného obdobia roku 1992.

Existovali štyri fázy štátoprávneho riešenia, ktoré reflektovala literatúra s pomerne rozdielnymi interpretáciami a prístupmi, a to sa vzťahovalo aj na A. Dubčeka. V podstate možno vymedziť tieto fázy:

- a/ od novembra 1989 do parlamentných volieb 1990,
- b/ kompetenčné spory do konca roku 1990,
- c/ zložené štátoprávne rokovania od začiatku roku 1991 do februára 1992,
- d/ proces rozdelenia Česko-Slovenska po parlamentných voľbách roku 1992.

Alexander Dubček vystupoval predovšetkým v prvých troch fázach, pričom sa zameriaval na vytvorenie „skutočnej“ demokratickej česko-slovenskej federácie a na podporu česko-slovenskej vzájomnosti.³⁷ Dubček zároveň podnikal výrazné kroky s jeho príznačnou snahou o dosiahnutie kompromisných dohôd pre vstup helsinského integračného procesu ako paralelnej súčasť štátoprávneho pohybu v Česko-Slovensku: „nachádzajúcom sa v priesečníku vzťahov medzi Východom a Západom“, tak, aby „sme sa teraz všetci spoločne vedeli prepracovať k riešeniu, ktoré by začalo úspešnú etapu koexistencie na našom starom a v histórii tak ťažko skúšanom kontinente“.³⁸ Formovanie demokratickej federácie, opierajúce sa o mnohé spoločné kroky Slovákov a Čechov a o posilňovanie štátnosti oboch republík, malo smerovať „v ústrety novej Európe“.

Začlenenie Česko-Slovenska do integračného procesu podmieňovala transformácia ekonomického, politického, štátoprávneho a spoločenského systému. Žiadalo sa, aby sa národné republiky a federácia vyznačovali všetkými základnými atribútmi a mohli tak vystupovať navonok ako ich federálna a národné reprezentácie. Republikám a federácii

35 RYCHLÍK, Jan. *Rozpad Československa : Česko-slovenské vzťahy 1989 – 1992*. Bratislava : AEP, 2002, s. 15-65. ISBN 9788088880028.

36 Slovenská národná rada, 21. schôdza, 9. februára 1990, Stenografická správa o schôdzi Slovenskej národnej rady. Bratislava, február 1990, s. 39-40. V podobnom duchu sa vyslovil poslanec a spoluvorca programu VPN Milan Šimečka, ktorý apeloval na to, aby sme teraz „v otvorenej situácii, keď sa veľmi často hovorí o vstupe do Európy, by Slovensko malo usilovať autonómne, bez federálnych procedúr, aby sa v Európe prezentovalo svojimi tradíciami, svojou odlišnosťou, osudom národnostných menšín, krajinou a mnohými vecami, ktoré k Slovensku patria. Domnievam sa, že je to nevyhnutné, že ak chceme byť súčasťou Európskeho domu, o ktorom sa tu hovorilo [myslel na Dubčeka], potom záleží predovšetkým na nás, akým spôsobom sa v Európe predvedieme“. RYCHLÍK, ref. 35, s. 51-52.

37 In www.psp.cz, FS ČSSR 1986-1990. Spoločné schůze SL a SN - stenoprotokoly, 28. schůze, 8. května 1990, část 45/71, s. 4.

38 Alexander Dubček : *Od totality k demokracii*, ref. 3, s. 457. K helsinskému procesu ŽATKULIAK, Jozef. *Ludské práva v druhej polovici 80. rokov 20. storočia a slovenská a česká spoločnosť*. In *Historický časopis*, 2007, roč. 55, č. 3, s. 531-558. ISSN 0018-2575.

však chýbali historické symboly a ústavy. No prejavili sa latentne rozdielne pohľady na slovenskú, českú a česko-slovenskú štátnosť. Závažnosť problému ukázali vážne spory medzi českou a slovenskou politickou i štátnou reprezentáciou o názov česko-slovenskej federácie a o jej štátne symboly na začiatku roku 1990. Podľa viacerých slovenských predstaviteľov mala česko-slovenská federácia fungovať zdola, t. j. od národných republík a ich štátny zväzok, resp. štátoprávnu rovnoprávnosť a rovnosť štátotvorného slovenského národa s národom českým, mal vyjadriť názov a štátny znak federácie. No návrhy prezidenta Václava Havla vypúšťali z názvu spoločného štátu len prívlastok „socialistická“ (ostala Československá republika). Havel navrhol nový, štvrtý štátny znak republiky. Kresťanskí demokrati (Ján a Ivan Čarnogurský i ďalší), ako aj slovenskí komunisti (Peter Weiss, Pavol Kanis) a demokrati (Martin Kvetko), kládli, podobne ako predseda federálneho parlamentu A. Dubček a predsedovia slovenských národných orgánov Rudolf Schuster a Milan Čič, dôraz na originálne postavenie národných orgánov voči federálnym, čo sa malo premietnuť v (polenom) štátnom znaku federácie.

Návrhy slovenských národných orgánov sa však odmietli, čo sťažilo pozíciu A. Dubčeka vo federálnom parlamente a spočiatku nevidel východisko zo situácie. Navyše, keď prepukla tzv. pomlčková vojna³⁹ a keď sa na slovenskej i českej strane zdvihla vlna nacionalizmu. Dubček, zmiernujúci spory, upozornil na nevyrovnanie sa oboch strán so štátnym centralizmom a poukázal na nedostatok rešpektovania originálneho postavenia národných republík. Sporné otázky v názve a štátnom znaku konzultoval v priebehu marca a apríla s predstaviteľmi slovenských a českých národných orgánov. Snažil sa o zjednotenie stanovísk k neustále sa meniacim návrhom na názov spoločného štátu, vrátane jeho dvojjazynosti.⁴⁰ V pléne federálneho parlamentu 20. apríla 1990 sa vyjadril za ukončenie rozporných rokovanií o názov spoločného štátu a odmietal oddeľujúce tendencie medzi národno-politickými reprezentáciami. Dubček opätovne zdôraznil vzájomnú potrebu spolužitia Čechov a Slovákov, vzájomného porozumenia a solidarity, čo považoval za svoje občianske i politické priority. Federálny parlament, po porade predstaviteľov republík a federácie v Lnářoch a na zasadnutí predsedníctiev všetkých troch parlamentov, schválil názov spoločného štátu – Česká a Slovenská Federatívna Republika (ČSFR).⁴¹ Dubček začiatkom mája⁴² podporil česko-slovenskú vzájomnosť ocenením zásluh Milana R. Štefánika o vznik spoločného štátu v roku 1918 na pôde parlamentu a na zhromaždení občanov na Bradle.

Keď Dubček hodnotil 8. mája 1990 prácu parlamentu od 17. novembra 1989 do konca volebného obdobia, zdôraznil, že sa začala nová historická kapitola československého parlamentarizmu, napriek určitým nedostatkom v profesionálnom správaní parlamentu.

39 Podrobne ŠÚTOVEC, ref. 28, s. 173-317; tiež MAXA, ref. 28, s. 116-127.

40 A. Dubček, potom, čo slovenské národné orgány odmietli 30. marca návrh FZ na názov štátu, rokoval o ňom na stretnutiach predstaviteľov politických strán na pôde FZ, s predsedom slovenskej vlády M. Čičom a s vedením SNR. Dubček všade pripúšťal možnosť prehodnotenia názvu štátu aj počas stretnutí s predstaviteľmi českých národných orgánov a federálnej vlády. OF a VPN v spoločnom vyhlásení zdôraznili, že otázka názvu „nás nesmie rozdeľovať“. In *Novembrová revolúcia a česko-slovenský rozchod*, ref. 33, s. 74-75.

41 In www.psp.cz, FS ČSFR 1986-1990, Společné schůze SI a SN - stenoprotokoly, 27. schůze, 20. dubna 1990, část 34/53, s. 1-4.

42 Ref. 41, 20. dubna 1990, část 50/53, s. 2-3, 4-5.

Za dôležité považoval prijatie mnohých zákonov politického a ekonomického charakteru. Pohľad na spoločný štát doplnil takto: „*Pre osudy tohto štátu je rozhodujúce posilnenie štátnosti oboch republík a na ich základe upevňovanie našej federácie. Preto sme podporili úsilie oboch národných rád, Českej a Slovenskej, o ich vlastnú identitu a upevňovanie miesta v politickom a mocenskom systéme.*“⁴³ A preto bolo treba vypracovať nové ústavy. Práve Dubček v spoločnom štáte, ktorý aj vďaka jeho vystupovaniu na medzinárodných scénach získaval čoraz silnejšiu pozíciu, videl budúcnosť slovenskej a českej spoločnosti.

V tomto kontexte sa Dubček snažil o rehabilitáciu *československej jari* roku 1968 a tým aj reformistov vylúčených normalizačnou mocou z verejného života. Chcel tým prispieť k vyrovnaniu sa s obdobím studenej vojny medzi Východom a Západom a zároveň tak podporiť helsinský proces, najmä v oblasti dodržiavania ľudských práv a slobôd. Vedel, že okupácia ČSSR vojskami piatich štátov Varšavskej zmluvy v auguste 1968, porušenie suverenity štátu a následné masové politické čistky rozvírili hladinu politického a spoločenského diania v Európe i vo svete (Tak ako vstup sovietskych vojsk do Maďarska roku 1956, vojna vo Vietname v 60. rokoch či vstup sovietskych vojsk do Afganistanu roku 1979.) Dubčekovi sa dostalo plného zadostučinienia zo strany najvyššieho sovietskeho predstaviteľa Michaila S. Gorbačova až v máji 1990, keď navštívil v sprievode delegácie Moskvu s prvoradým cieľom – zmena postoja Kremľa k roku 1968. Dubček, znalý pomerov zo svojho života a štúdia v Sovietskom zväze, ako aj podporovateľ sovietskej prestavby, veľmi citlivo vnímal tamojšie politické dianie a jeho vplyv v Európe a svete. Gorbačov, ktorému sa však čoraz viac zhoršovala vnútropolitická situácia,⁴⁴ oproti medzinárodným uznaniám, označil okupáciu ČSSR v roku 1968 za strategickú chybu vtedajšieho sovietskeho vedenia a za porušenie medzinárodných zásad.

Alexander Dubček kandidoval ako líder VPN v parlamentných voľbách a výrazne prispel k úspešnosti jej predvolebnej kampane.⁴⁵ Voľby sa konali 8. – 9. júna 1990. VPN sa stala volebným víťazom v Slovenskej republike (SR) pred Kresťanskodemokratickým hnutím (KDH) a v českých krajinách dominovalo OF. Dňa 28. júna 1990 bol Dubček

43 *Alexander Dubček : Od totality k demokracii*, ref. 3, s. 346.

44 Podrobne o pobyte A. Dubčeka v Moskve MAXA, ref. 28, s. 40-52. Ku Gorbačovovej pozícii DURMAN, Karel. *Útek od praporů : Kremľ a krize imperia 1964 – 1991*. Praha : Karolínium, 1998, s. 439 a nasl. ISBN 9788071846727.

45 V predvolebných zápasoch zohrali výraznú úlohu rozporuplné lustrácie, spojené s pôsobením bývalých príslušníkov Štátnej bezpečnosti, ktoré zasiahli jedného z predstaviteľov VPN Jána Budaja a ďalších. Pozri ONDRUŠ, ref. 26, s. 106-173. Podľa predvolebných prieskumov podpora VPN klesla pod desať percent. Dubčeka zaradila na svoju kandidátsku listinu spolu s ďalšími bývalými komunistami. Dubček figuroval v máji 1990 na prvom mieste v poradí osobností politického života na Slovensku. Tamže, s. 146. No podľa kresťanského demokrata Antona Hykische dočasné „*priutlenie dobrého Slováka Alexandra Dubčeka bolo iba šikovným predvolebným ťahom. Bol to zber hlasov, no nebola to cesta na Hrad. Ani nad Vltavou, ani nad Dunajom. Dubčekov politický kolaps nebol však iba dielom šikovných „nezných“ manipulátorov. Bol to výsledok Dubčekovho zamĺknutia, blokády seba samého. Dovtedy najznámejší politik sa po voľbách stal načisto nepoužiteľným. Stal sa terčom pre lučišníkov z radov OF a VPN*“. In HYKISCH, Anton. *Ako chutí politika : Spomienky a záznamy z rokov 1990 – 1992*. Bratislava : Vyd. Pozsony/Pressburg/Bratislava, 2004, s. 63. ISBN 9788085474428. Autor ďalej zastával názor, že išlo o „odkopnutie“ A. Dubčeka a jednu z príčin videl v zoslabnutí „mosta“ medzi rokmi 1968 a 1989 a Dubček „*ani nestačil, či nevedel vykriknúť oslobodzujúce slovo. (Možno ho ani nemal, kto vie?)*“.

znovu zvolený za predsedu FZ ČSFR, predsedom Snemovne národov sa stal Milan Šútovec (VPN), Snemovne ľudu Rudolf Battěk (OF). Predsedom federálnej vlády sa stal Marián Čalfa (VPN), predsedom českej vlády Petr Pithart (OF), predsedom slovenskej vlády Vladimír Mečiar (VPN), predsedom SNR František Mikloško (VPN) a predsedníčkou Českej národnej rady (ČNR) Dagmar Burešová (OF). Voľbami sa skončili základné spoločenské zmeny a volebné výsledky ukázali, že sa občania rozhodli pre demokraciu. Následné volebné obdobie, v ktorom sa očakávalo prijatie všetkých potrebných transformačných zákonov, sa po dosť zložitých diskusiách stanovilo len na dva roky.⁴⁶

Nové parlamenty, ktoré vzišli z volieb, si určili za jednu zo svojich základných úloh prípravu nových návrhov ústav. Viaceré slovenské politické subjekty vychádzali z toho, že základom česko-slovenskej federácie je suverenita národných republík a od nej sa odvodzovala federálna suverenita. Platformu federácie prijala za svoju nová vládna koalícia (VPN/MNI, KDH, Demokratická strana – DS).

Na stretnutí predstaviteľov národných vlád a federálnej vlády v Trenčianskych Tepliciach 8. – 9. augusta 1990 sa zdôraznilo, že česko-slovenská federácia najlepšie vyhovuje záujmom slovenského a českého národa. Základom federácie bolo spojenie dvoch svojbytných a rovnoprávných republík, pričom sa vychádzalo z ich originálneho postavenia. Ďalej sa na stretnutí hovorilo o kompetenciách republík, o hospodárskych otázkach federácie a republík, o úprave rozpočtov a ich prerozdelenia a pod. Národné ústavy sa mali pripraviť do jedného roka a popritom by sa začali práce na federálnej ústave.⁴⁷ Od začiatku sa však na rokovaníach zúčastňovali rozdielne politické zoskupenia. Začala komplikovaná výmena názorov V. Mečiara s českým premiérom P. Pithartom, podobne medzi predsedami národných parlamentov F. Mikloškom a D. Burešovou. Do rokovaní vstupovali podpredsedovia federálnej vlády Pavol Rychetský a Ján Čarnogurský, predseda a podpredseda federálneho parlamentu A. Dubček a Z. Jičínský, ako aj univerzitní profesori Karol Plank a Jiří Boguszak. No v časti federálnej vlády vyvolali aktivity národných rád nevôľu, lebo prebudovanie federácie od základov (zdola, od republík) pokladali niektorí jej členovia (federálny premiér M. Čalfa, minister Václav Klaus a Vladimír Dlouhý), za neprijateľné. Podobné spory nastali pri synchronizácii prác na návrhoch ústav, keď Mečiar žiadal ich urýchlenie, hoci nie v rovnakom tempe, ale podpredseda federálneho parlamentu Z. Jičínský a P. Pithart sa vyslovili za paralelné vypracúvanie návrhov národných ústav. Dokonca časť českých predstaviteľov chcela

46 Prezident ČSFR Václav Havel, zrejme „idealisticky“ a unáhle, nedomysliac niektoré dôsledky, presadzoval 2-ročné volebné obdobie, no viacerí predstavitelia štátu a politiky, vrátane A. Dubčeka, si uvedomovali náročnosť obdobia. Niektorí takto vymedzené obdobie dokonca považovali za chybu, lebo išlo o príliš krátky čas na vyprofilovanie a dobudovanie politického systému, na zmenu pomerného volebného systému na systém väčšinový a na prijatie novej federálnej ústavy. Pozri PITHART, Petr. *Po deväťatidesiatém: Kdo jsme?* Bratislava : Kalligram; Brno : Doplněk, 1998, s. 36-37. ISBN 80-7149-204-3. V. Havel znovu obhajoval 2-ročné volebné obdobie v lete 1991 s odôvodnením, že „*stát s jinou ústavou a možná docela jinak definovaným i voleným prezidentem nemůže jen tak automaticky zdědit prezidenta z éry předchozí, zvoleného ještě podle ústavy staré, a rovněž to, že přispěje k úspěchu prováděných změn*“. Podľa ŠÚTOVEC, ref. 28, s. 138.

47 Uznesenie č. 319 zo zasadnutia vlády 20. júna 1990. Informácie z vlády Slovenskej republiky. Roč. II., č. 11/90. Bratislava : Úrad vlády SR, 1990, s. 3-5.

vychádzať z ústavy z roku 1920 a objavovali sa názory na zrušenie dvojkomorového parlamentu s princípom zákazu majorizácie jedného národa druhým.⁴⁸

Vnútropolitická situácia na Slovensku sa vyostrovala udalosťami v Ružomberku pri príležitosti osláv životného jubilea významného slovenského politika prvej polovice 20. storočia Andreja Hlinku v auguste 1990. Oslavy nadobudli značne pronárodný nádych až s otvorenými hlasmi za dosiahnutie štátnej suverenity (samostatnosti) a s transparentmi „Za samostatné Slovensko“. Vyvolali protichodné reakcie v celej ČSFR. Podobné reakcie nastali okolo možnosti prijatia matičného (uzákonenie slovenského jazyka ako jediného úradného a štátneho jazyka bez výnimky), alebo vládneho návrhu jazykového zákona. Znovu, ako v Ružomberku, najmä Slovenská národná strana (SNS) a viaceré pronárodné až separatistické organizácie usporadúvali podporné mítingy matičnému návrhu zákona. Dňa 25. októbra sa návrhmi zákonov zaoberala SNR, ktorá napokon schválila upravený variant vládneho návrhu zákona, čo ešte viac zvyšovalo spoločenské napätie na Slovensku.⁴⁹

V jeseň 1990 sa navyše stupňovali spory o tzv. kompetenčný zákon, teda o upravenie najmä ekonomických kompetencií medzi federálnymi a národnými výkonnými orgánmi. Predseda FZ ČSFR A. Dubček sa síce snažil zmierniť rozporné postoje predstaviteľov národných a federálnych orgánov, no ostré rokovania všetkých troch vlád a ďalších predstaviteľov federácie sa viedli počas celého novembra 1990. Napokon sa v podstate prijali slovenské návrhy. Zápas o obsah tzv. kompetenčného zákona predstavoval jeden z najvážnejších sporov o podobu a fungovanie česko-slovenskej federácie v rokoch 1990 – 1992.⁵⁰ Spoločensko-politická situácia sa však neupokojila ani po tzv. slavkovskej Deklarácii k 72. výročiu vzniku Česko-Slovenskej republiky, v ktorej sa zdôraznila spolupatričnosť, svojbytnosť oboch národov a rozvíjanie spoločného štátu Čechov a Slovákov.⁵¹ A pritom prezident V. Havel žiadal rozšírenie prezidentských právomocí, ktoré by platili do prijatia novej federálnej ústavy, čo ešte viac komplikovalo

48 CIGÁNEK, František (ed.). *Kronika demokratického parlamentu 1989 – 1992*. Praha : Cesty, 1992, s. 20 a nasl. ISBN 9788085363340.

49 Podrobne HRNKO, Anton. Politické zápasy na Slovensku v lete a na jeseň 1990. In *Historický zborník č. 1/2001*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 69-86. ISSN 1335-8723. Autor považoval A. Dubčeka za obhajcu suverenity česko-slovenského štátu a zároveň za „vrúcneho“ slovenského vlastenca. Na oslavách narodenia predsedu Hlinkovej slovenskej ľudovej strany Andreja Hlinku v Ružomberku sa ozvali hlasy za osamostatnenie Slovenska. V tom čase schádzali A. Dubček spolu s priateľmi z klubu „Obroda“ a turistami z výstupu na Kriváň. Keď Dubčekovi jeho priateľ Ivan Laluha pripomenul oslavy v Ružomberku, reagoval na ne na spontánnom stretnutí s občanmi na Štrbskom plese. Dubček súhlasil s predstavou A. Hlinku o slovenskej autonómii, ktorú považoval za dobré riešenie pre spolunažívanie slovenského národa s českým a zároveň preto, že otvárala priestor pre ďalšie kroky v riešení štátoprávných otázok. Dubček preferoval federáciu, resp. spoločný štát ako najvhodnejšie riešenie spolunažívania. Zároveň rázne odmietal politiku Hlinkových nasledovníkov v čase trvania Slovenskej republiky 1939 – 1945. Tu treba pripomenúť, že sa A. Dubček aktívne zúčastnil protifašistického odboja. Aj vo svojom prejave v Uhrovci reagoval na udalosť v Ružomberku a v prejave obhajoval česko-slovenskú štátnosť, napriek výkrikom viacerých separatistov. In LALUHA, Ivan. *Alexander Dubček*, ref. 1, s. 113-114. Tiež rozhovor s I. Laluhom 4. 5. 2012.

50 Bližšie STEIN, Eric. *Česko-Slovensko : Konflikt - roztržka - rozpad*. Praha : Academia, 2000, s. 65-77. ISBN 8020007520.

51 KUBÍN, Eubomír et al. *Dva roky politickej slobody*. Bratislava : RaPaMaN, 1992, s. 89-90. ISBN 9788090115002.

situáciu a vyvolávalo už aj tak ostré spory v snemovniach federálneho parlamentu. Dňa 11. decembra 1990 vystúpil Dubček vo Federálnom zhromaždení k tzv. kompetenčnému zákonu a k postaveniu národných republík. Podľa Dubčeka išlo o vážne rozhodnutie, o spoločnú federatívnu republiku. Považoval návrh zákona, podobne ako federálny premiér Marián Čalfa, za výsledok konsenzu a vzájomného porozumenia v prospech federácie, ako aj svojbytných republík. Dubček sa vyznal z toho, že celý život „zasvätil tomu, aby medzi Čechmi a Slovákmi vládol duch porozumenia, tolerancie, spolupráce a spolupatričnosti“.⁵² Nevedel si predstaviť, že by spolupatričnosť „nemala formu federatívneho štátu“ a neprospievala tak k spoložitiu oboch národov v jednom štáte na princípe rovný s rovným.

Ústavný zákon č. 556/1990 Zb. z 12. decembra 1990 naprával deformácie v česko-slovenskej federácii podľa zákonov z decembra 1970 a v podstate sa vrátil k ústavnému zákonu č. 143/1968 Zb. o česko-slovenskej federácii z 27. októbra 1968.⁵³ Avšak ústavný zákon, hoci znamenal návrat k pôvodnému poslaniu federácie z roku 1968 a otvoril transformačnú cestu k budovaniu federácie zdola na základe jej nových legislatívnych úprav, priostril stret slovenskej a českej reprezentácie o presadenie svojich štátoprávných koncepcií, ktoré sa rozlišovali okrem iného v šírke kompetencií v prospech národných alebo federálnych orgánov. Totiž federálnym orgánom po schválení decembrového h. kompetenčného zákona ostali len nevyhnutné kompetencie pre fungovanie spoločného štátu, čo časť českých politikov typu Václava Klauza neprijímala už len preto, že chceli presadiť svoju koncepciu „radikálnej“ ekonomickej reformy a dokonca znovu nastoliť centralistickú podobu federácie. Tento okruh politikov zistil, že zákonom stratili niektoré dôležité nástroje na realizáciu reformy podľa „jednotných“ celoštátnych kritérií, hoci skôr vyhovovali potrebám českých krajín ako Slovensku.⁵⁴

Takto vnútropolitický vývoj na jar 1991 komplikovali kompetenčné rozpory medzi vládami federácie a republík, podporovanými mediálnymi kampaniami. Do rozporov mohol zasahovať ústavný zákon č. 91 Zb. o Ústavnom súde ČSFR z 27. februára 1991. Rozhodoval aj o súlade zákonov federácie a jej republík. Napokon aj schválenie *Listiny základných ľudských práv a slobôd* 9. januára 1991 podstatným spôsobom zasiahlo do koncipovania obsahu národných ústav a ústavy federácie.⁵⁵ Politické subjekty v rámci

52 In www.psp.cz, FS ČSFR 1990-1992, Spoločná schůze SL a SN - stenoprotokoly, 9. schůze, 11. 12. 1990, část 85/114, s. 5-6. Dňa 6. 12. 1990 sa stretol V. Mečiar, Ján Čarnogurský a ďalší členovia slovenskej vlády s A. Dubčekom, ktorý si vypočul výklad situácie. Na to uviedol, že „zotrúva na svojom presvedčení, aby Slovensko zostalo vo federácii“. Ak by sa situácie zmenila, podá demisiu. In MIKLOŠKO, ref. 14, s. 19. Vznikali rôzne otázky o hraniciach pokračovania štátoprávného procesu zo strany českej alebo slovenskej reprezentácie, napr. medzi P. Pithartom a F. Mikloškom.

53 Zbierka zákonov Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky, Českej republiky/Slovenskej republiky. Roč. 1990. Čiastka 90. Rozoslaná 27. decembra 1990, s. 2074-2079.

54 ŽATKULIAK, Jozef. Medzníky a súvislosti usporiadania spoločného štátu slovenského a českého národa. In POLÁČKOVÁ, Zuzana (ed.). *Slovensko-české vzťahy v kontexte strednej Európy*. Bratislava : Ústav politických vied SAV; Veda, 2005, s. 174. ISBN 9788022408592.

55 Spoločná schůze SL a SN, Stenoprotokoly, 11. schůze, 8. ledna 1991, Část 2/56. In *Digitální knihovna, FS ČSFR 1990 – 1992*[online]. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/index.htm>. Dubček pri predložení návrhu ústavného zákona, ktorý vzišiel za výrazného podielu prezidenta V. Havla, prikladal veľký význam zabezpečeniu slobody a presadeniu základných práv človeka. Predseda SNR F. Mikloško pri zdôvodnení návrhu ústavného zákona pripomenul prácu komisie poslancov pre prípravu Ústavy ČSFR,

svojich ambícií sa snažili presadiť svoju koncepciu usporiadania spoločného štátu a zároveň sa etablovať v politickom spektre na pôde svojej národnej republiky. Aktéri politického a štátoprávneho procesu, prezident V. Havel, predseda federálneho parlamentu A. Dubček, predsedovia národných rád D. Burešová a F. Mikloško, premiéri národných vlád a federálnej vlády V. Mečiar, J. Čarnogurský, P. Pithart a M. Čalfa a predstavitelia politických subjektov sa často nevedeli dohodnúť na podobe usporiadania spoločného štátu, aké budú spoločné kompetencie medzi federálnymi a národnými orgánmi, ktoré predstavovali ďalší latentný problém vo fungovaní česko-slovenskej federácie.

Do náročných rokovaní vstúpil návrh predsedu Kresťansko-demokratického hnutia Jána Čarnogurského z februára 1991 o štátnej zmluve o spoločnom štáte (o štátoprávnom usporiadaní) medzi SR a ČR, ktorý predložil na rokovaní vlád v pražskej hradnej reštaurácii Vikárka. Ten predpokladal, že schváleniu zmluvy bude predchádzať prijatie novej federálnej ústavy na základe republikových ústav.⁵⁶ Čarnogurského návrh vychádzal z postavenia národných rád ako vrcholných predstaviteľov republík a vymedzoval postavenie spoločného štátu a jeho kompetencií. Opačne k tomu pristupovala časť federálnej vlády a ČNR, ktorých koncepcia vychádzala zo „silnej“ federácie, resp. funkčnej, s rozsiahlymi federálnymi kompetenciami. Čarnogurského návrh preto vyvolal odmietavé postoje u niektorých českých predstaviteľov. V tom čase sa situácia paradoxne komplikovala aj tým, že prezident V. Havel predložil pracovný návrh Ústavy ČSFR a predseda SNR F. Mikloško ďalší pracovný návrh Ústavy SR. V. Havel onedlho predložil aj návrh na zrušenie paritne zloženej Snemovne národov FZ, čo by znamenalo zaniknutie princípu zákazu majorizácie jedného národa druhým, a tým aj jedného z pilierov federácie – princípu rovnosti. Zároveň by to narušilo a podstatne menilo charakter návrhu ústav, pričom sa návrh českej ústavy stále nepredložil. OF a VPN chceli v marci 1991, aby sa všetky ústavy vypracovali a prijali naraz. Podľa nich základným dokumentom pre spoločný štát bude federálna ústava prijatá po spoločnej deklarácii národných rád.⁵⁷ Predsedom komisie pre prípravu federálnej ústavy, zloženej z poslancov federálneho zhromaždenia a po 10 poslancoch z národných rád, sa stal A. Dubček a zástupcami predsedníčka ČNR D. Burešová a predseda SNR F. Mikloško. Takto zložená komisia však prinášala mnohé problémy.⁵⁸ Navyše sa OF a VPN vnútorne rozkladali, čo sťažovalo

ktorá po pripomienkovom konaní predložila skrátenú verziu ústavy, vhodnú pre rokovania národných rád a pre prípravu návrhov ústav ČR a SR.

- 56 Návrh zmluvy na vykonávanie pôsobnosti spoločného štátu navrhoval spoločného prezidenta, spoločné ministerstvá obrany, zahraničných vecí, financií, Radu pre menovú a emisnú politiku, Výbor pre colnú politiku a pre technickú normalizáciu. In *Práca*, 12. 7. 1991. Časť českej politickej scény ho považovala za protiústavný a protifederalistický. Predseda ODS V. Klaus, už roztrpčený „decentralizačným“ obsahom tzv. kompetenčného zákona, označil návrh zmluvy za absolútne neprijateľný pre českú stranu. In ČTK, 24. 4. 1991. Bližšie k zmluve HLAVOVÁ - ŽATKULIAK, ref. 33, s. 174-178. Tiež ŽATKULIAK, Jozef. Predstavy a skutočnosť uplatňovania princípu rovnoprávnosti medzi Slovákmi a Čechmi (1945 – 1992). In *Historický zborník*, 1997, roč. 7, Martin : Matica slovenská, s. 69-70. ISSN 1335-8723
- 57 HLAVOVÁ – ŽATKULIAK, ref. 33, s. 179-180.
- 58 Podľa F. Mikloška: „Doviesť takúto komisiu k úspešnému koncu bolo už nad Dubčekove sily. Problém bol aj v jeho osobnom štýle...“, lebo hovoril dlho, no aj iný „ťažko by pri pružnejšom vedení dosiahol výraznejší úspech. Tridsať poslancov z troch parlamentov, zo všetkých politických zoskupení vládnej koalície i opozície, sa ťažko mohlo v takomto krátkom čase dohodnúť na niečom spoločnom“. In MIKLOŠKO, ref. 14, s. 20.

prijatie ich stanovísk k vypracovaniu ústav a samozrejme aj pozície A. Dubčeka i predstaviteľov týchto politických subjektov v predsedníctve FZ ČSFR.

Vznikali silná Občianska demokratická strana (ODS) Václava Klauza a silné Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS) Vladimíra Mečiara. Vnútnorný vývin VPN,⁵⁹ kam patrili aj A. Dubček, poznačili rozpory ohľadom koncepcie ekonomickej reformy, ku ktorej mala výhrady nielen SNS, ale aj KDH a Strana zelených na Slovensku. Vo VPN sa vytvorili dve krídla okolo Fedora Gála (patril k nemu napr. Jozef Kučerák a Miroslav Kusý) a okolo V. Mečiara (ľudia okolo *Nezávislého združenia ekonómov Slovenska* [NEZES] a niektorí členovia vlády). F. Gál sa dostal do prudkých sporov s V. Mečiarom už ohľadom tzv. kompetenčného zákona, ktorý Mečiar v rámci krídla vo VPN nekompromisne presadzoval. Rozpory však prekročili hranice hnutia a rozšírili sa do vlády i do verejnosti. Na Slovensku došlo k viacerým demonštráciám na podporu V. Mečiara. No v apríli 1991, po odvolaní Mečiara z postu predsedu vlády (jeho nástupcom sa stal J. Čarnogurský z KDH), Milana Kňažka z funkcie ministra pre zahraničné styky, Augustína Mariána Húsku z funkcie ministra pre správu a privatizáciu národného majetku, došlo k rozštiepeniu VPN a k utvoreniu HZDS. Zakrátko získalo dominantné postavenie na slovenskej politickej scéne pred KDH a SNS.

Na Slovensku nešlo len o rozpory vo vnútri VPN a okolo premiéra V. Mečiara, ktorého Dubček obhajoval tiež preto, že sa na štátoprávných rokovaniach, napr. v pražskej hradnej Vikárke, postavil za federatívnu česko-slovenskú štátnosť a že dokázal zvládnuť svoj post v zložitom období. Mečiarove odvolanie Predsedníctvom SNR považoval za chybný krok, lebo bol „*dôsledným obhajcom práv a potrieb Slovenskej republiky a národa*“.⁶⁰ Už vtedy dostal ponuku na vstup do HZDS, ktorú odmietol.⁶¹ A. Dubček si zároveň uvedomoval zložitú vzniknutú vnútropolitickú situáciu na Slovensku a odmietal obvinenia, že sa na Slovensku chystá ľavicový puč údajne sa formujúcou silnou skupinou bývalých reformných komunistov, ako aj tých, ktorí vystúpili z KSS a včlenili sa do novovytvárajúcich politických subjektov a tiež separatistických politických subjektov, ktorí vraj spoločne pripravovali vyhlásenie slovenského štátu. Obvinenia v určitej miere pochádzali od časti českých médií, ktoré sa podieľali na politicky vykonštruovanom vytvorení delenia ČSFR na „pravicové“ české krajiny a na „ľavicové“ Slovensko a zamerali sa dosť na kritiku cieľov niektorých separatistických, pomerne malých politických subjektov.

A. Dubček mal inú predstavu o posilňovaní slovenskej národnej identity a suverenity. Zdôrazňoval nielen slobodné, sebavedomé a hrdé vystupovanie slovenského národa (spoločnosti), ale aj kultúrne, ktoré bolo prepojené zo zodpovednosťou. Už len preto, že: „*Začíname byť strojcami svojho osudu. Mali by sme sa podľa toho správať. Slovensko*

59 ANTALOVÁ, Ingrid (ed.). *Verejnosť proti násiliu 1989 – 1991: Svedectvá a dokumenty*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 1998, 355 s. ISBN 9788096758821.

60 *Národná obroda*, roč. II., 26. 4. 1991. ISSN 1335-4671; Tiež MAXA, ref. 28, s. 136-139.

61 A. Dubček sa v lete 1991 rozišiel s rozštiepenou VPN, ktorá sa na jeseň toho roku transformovala na pravicovú ODÚ-VPN, ktorá sa však rozpadla po nedostaní sa do slovenského a federálneho parlamentu v júni 1992. Dubčekovi priatelia Ivan Lалуha, Hvezdoň Kočtúch, Michal Kováč, Milan Čič a ďalší vstúpili do HZDS hneď pri jeho utvorení. In MIKLOŠKO, ref. 14, s. 30-31. Uvedomil si, že vstupom do HZDS by mohol stratiť podporu časti českých a slovenských politických elit. Odmietol vstúpiť do HZDS.

má svoje národné inštitúcie – parlament a výkonnú moc – vládu. Budú spravovať Slovenskú republiku v zhode so záujmami ľudu, identity národa a rovnosti všetkých občanov pred zákonom. Veci verejné majú teda Slováci vo svojich rukách. “ A hneď v tomto kontexte treba uviesť vyjadrenie prezidenta ČSFR Václava Havla o slobodnej voľbe slovenského národa, v akej podobe štátu chce žiť: „*Cesta, ktorou vám doporučuji, je cesta práva, civilizovanosti, politickej kultúry. Máte právo se sami rozhodnout, zda chcete žít ve federativním státě anebo zda chcete samostatnost. Byl bych v rozporu sám se sebou a se všemi ideály, které celý život zastávám, kdybych slovenskému národu upíral právo svobodně se rozhodnout, v jakém státě chce žít. Toto právo vám neupírám. Doporučuji vám naopak, abyste ho využili a svobodně se rozhodli.*“⁶²

A. Dubček a V. Havel svojimi výzvami smerovali nielen k upokojeniu vnútro politickej situácie v Česko-Slovensku, ale aj k rešpektovaniu rozhodnutí slovenského a českého národa či spoločností ako určujúcich pre štátoprávne rokovania federálnej a národných reprezentácií. Situácia sa však naďalej komplikovala. Už len tým, že politické preskupovanie, nielen v OF a VPN, ale aj v ďalších politických subjektoch v českých krajinách a na Slovensku, následne ovplyvnilo profil a zámery všetkých troch parlamentov (vo FZ oboch snemovní). Ukazovalo sa, že: „*Hlavní arénou tohto zásadného ideového politického zápasu o podobu transformace československého státu a české a slovenské společnosti bylo Federální shromáždění, v odvozené míře ČNR a SNR.*“⁶³ A navyše vzrastal vplyv odstredivých politických síl voči spoločnému štátu v SR a ČR. Začali sa skryto objavovať snahy o presadenie národnoštátnych záujmov, ba dokonca sa uskutočnili niektoré kroky vedúce k ekonomickému a dokonca finančnému deleniu ČSFR.⁶⁴ Čoraz viac sa vyhrocovala vnútro politická situácia v ČSFR.

- 62 Rozhovor A. Dubčeka pre časopis *Slovenka* zo 14. 3. 1991, okrem iného o vnútro politickej situácii. In *Alexander Dubček : Od totality k demokracii*, ref. 3, s. 360. Prejav V. Havla zo 14. marca 1991 bližšie *Vážení občane. Projevy (červenec 90 – červenec 1992)*. Praha : Lidové noviny, 1992, s. 66. ISBN 8071060658. K vyjadreniu A. Dubčeka pozri *Národní obroda*, roč. II., 15. 3. 1991. ISSN 1335-4671. Prezident V. Havel navštívil Bratislavu 14. 3. 1991. Práve v ten deň sa konala na Námestí Slovenského národného povstania asi trojtisícová manifestácia prívržencov radikálnych strán k výročiu založenia Slovenskej republiky v roku 1939. Časť zhromaždených ľudí považovali náhly príchod V. Havla na námestie za provokáciu a došlo k útokom na jeho osobu. Niektorí z predstaviteľov VPN pritom odhovárali V. Havla od tohto kroku. Podľa niektorých informácií vraj išlo o vopred pripravený príchod na námestie. Incident pritom vyvolal voči Slovensku viaceré nepriaznivé reakcie vo svete. Podľa MIHALÍK, Juraj. Spomienky na zlyhanie. Bratislava : Príroda, 1993, s. 90-91. ISBN 9788007005808. A. Dubček odsudzoval extrémistické vystúpenia na demonštrácii 14. marca 1991, podobne ako sa vyskytovali v minulom roku v Uhrovci pri príležitosti nedožitého narodenia Ľudovíta Štúra. Zastal sa V. Havla aj v októbri 1991, keď časť demonštrujúcich sa snažila narušiť jeho prejav. In *Alexander Dubček : Od totality k demokracii*, ref. 3, s. 360, 422 a 424.
- 63 JIČÍNSKÝ, Zdeněk. František Šamalík ve Federálním shromáždění. In MIKULE, Vladimír (ed.). *Pocta Františku Šamalíkovi k 80. narozeninám*. Praha : ASPI Publishing, 2003, s. 347. ISBN 8086395820.
- 64 ČNR prerokovala katastrofický scenár rozpadu ČSFR s možnosťou zmeny menového systému v máji 1991, ktorý oprávnene vyvolal rozpaky na Slovensku. V Čechách rozvírila atmosféru iniciatíva na vyhlásenie *Deklarácie o zvrchovanosti Slovenska*, ktorú predseda slovenskej vlády Ján Čarnogurský odmietol ako neschodnú ústavnú cestu. Tou malo byť uzavretie štátnej zmluvy. In BUNČÁK, Ján - HARMADYOVÁ, Valentína - KUSÁ, Zuzana. *Politická zmena v spoločenskej rozprave*. Bratislava : Veda, 1996, s. 129. ISBN 9788022404624 Tiež *Mladá fronta Dnes*, 21. 5. 1991. ISSN 1210-1168. Slovenská vláda vypracovala *Správu o ekonomických dôsledkoch prípadného rozdelenia ČSFR na dve samostatné republiky* v novembri 1991. Predpokladalo sa zvýšenie výdavkov na štátny rozpočet, prehlbenie pasívneho salda pla-

V júli 1991 sa Dubček vyjadril, že mu je čím ďalej menej zrozumiteľná formulácia HZDS o konfederácii, ku ktorej by Slovensko potrebovalo partnera. Určité východisko pre spoluprácu reprezentácií videl v zosynchronizovaní prác na národných ústavách a na ústave federácie. Prácam prikladal veľkú dôležitosť, lebo práve tu sa podľa neho otváral veľký priestor na riešenie demokratických vzťahov medzi slovenským a českým národom. Nová federácia na ústavnom podklade by vyjadrovala samosprávnosť republík (štátov) a česko-slovenskú federatívnu štátnosť. Problém však spočíval v dosiahnutí zmluvy, dohody, ktorú by uzavreli národné rady ako zákonodarní reprezentanti republík. Česká reprezentácia však trvala na tom, aby zmluva nemala medzinárodnú platnosť. Tú chcela dosiahnuť slovenská reprezentácia (J. Čarnogurský, V. Mečiar). Napriek rozdielnemu výkladu pojmov sa prijalo v máji 1991 v Lánoch komuniké o zmluve medzi národnými radami o zásadách budúceho štátoprávneho usporiadania federácie. Z Dubčekovej iniciatívy sa na konci mája stretli v Budmericiach politické reprezentácie troch parlamentov a prezident V. Havel, aby rokovali o ústavách a o prijatí zmluvy. Následne sa tým začali aj rozhovory o kompetenciách a o formách štátoprávneho usporiadania (rôzne podoby federácie, konfederácia pod.). Dubček v Budmericiach otvorene odmietol projekt konfederácie, lebo podľa neho nezodpovedala záujmom slovenského národa. Tým sa odkláňal od Mečiarovej koncepcie konfederácie, ktorú okrem iných nechcel ani predstaviteľia HZDS M. Čič a H. Kočtúch. Dubček stále preferoval federáciu, pričom si uvedomoval nejednotnosť názorov predstaviteľov HZDS na formu štátoprávneho usporiadania.⁶⁵ Rátal s nejednotnosťou vedenia HZDS do budúca a s tým, že sa nakoniec jeho časť prikloní ku „skutočnej“ federácii.

V štátoprávných rokovaniach, aj na stretnutí všetkých reprezentácií parlamentov, vlád a politických strán v Kroměříži v polovici júna 1991, ostávala naďalej otvorená otázka formy uzavretia zmluvy, teda, či to bude zmluva medzi republikami, alebo zmluva o zákonodarnej iniciatíve uzatvorená medzi národnými radami. Slovenská reprezentácia sa prihlásila k prvej alternatíve, česká k druhej. Napokon sa dohodli, že národné rady vypracujú ako reprezentanti SR a ČR zmluvu o zásadách štátoprávneho usporiadania. Na jej základe FZ pripraví návrh ústavy, ktorú ratifikujú národné rady. Predseda ODS V. Klaus to chcel nechať na referendum. Predseda SNS Jozef Prokeš predpokladal, napriek snahe strany o dosiahnutie samostatnosti Slovenska, že by sa väčšina občanov vyjadrila v referende za federáciu.⁶⁶

tobnej bilancie, vzrast nezamestnanosti zhruba na 20 percent, pokles kurzu meny SR, zvýšenie cien atď. Aj prognózy v ďalších sociálnych a ekonomických oblastiach už v prebiehajúcej kríze, vrátane ďalšieho výrazného poklesu výroby, naznačovali negatívny dopad prípadného rozdelenia ČSFR na Slovensku. In *Vláda Slovenskej republiky. Správa číslo 225 o ekonomických dôsledkoch prípadného rozdelenia ČSFR na dve samostatné republiky*. Bratislava : November 1991, č. sp. 4158/91. Osobný archív J. Žatkuliaka. Treba zdôrazniť, že úvahy o možnom rozpade ČSFR sa vyskytli už po prijatí tzv. kompetenčného zákona v decembri 1990.

65 MAXA, ref. 28, s. 139-144. A. Dubček sa znovu vyjadril, že treba zachovať československú štátnosť v záujme slovenského národa, no formuláciu HZDS, ktorá v podstate smeruje k tomu istému cieľu, považoval za „menej zrozumiteľnú“. Myslel tým projekt konfederácie. Zdôraznil, že ak „pristúpime na ukončenie štátnosti, ideme na platformu programu SNS, na samostatný slovenský štát, čo si budeme zakrývať!“. Priznal, že ho to znepokojuje a podobne tiež neprehľadná situácia pri vypracúvaní všetkých troch ústav. In *Národná obroda*, roč. II., 9. 7. 1991, s. 9. ISSN 1335-4671.

66 STEIN, ref. 50, s. 97-102.

A. Dubček odmietol v lete 1991 výzvu poslaneckého klubu ODS, aby odstúpil z funkcie predsedu FZ ČSFR.⁶⁷ Českí zástancovia centralistickej federácie a pravičiar Antonín Baudyš, Miroslav Macek, Petr Čermák a Josef Klak súčasne podnikli viaceré útoky voči A. Dubčekovi či Z. Jičínskému vo federálnom parlamente pre ich prívratné postoje ku koncepcii sociálneho štátu a k sociálnej demokracii. Podľa pravice Dubček aj pre svoje „príliš“ ľavicové postoje nemohol byť predsedom parlamentu.⁶⁸ No skôr bolo pravdou, že Dubček proti tlakom českej pravice vystupoval málo razantne ako politik dohody a ústretového konania, ktorý navyše neupustil od slovenskej koncepcie budovania federácie zdola, t. j. od republík. Napriek tomu, že sa ocitol v ťažkej pozícii medzi viac-menej protichodnými táborami v štátoprávnej otázke, ktoré si čoraz viac podmaňovali všetky parlamenty a získali si v nich cestou „presunov“ podstatnú časť poslaneckých kresiel oproti stavu po voľbách roku 1990.

Ak sa viaceré slovenské politické subjekty ako HZDS, KDH, Strana demokratickej ľavice (SDL) a ďalšie koncepcie prikláňali k uplatneniu princípu rovný s rovným s originálnym postavením národných orgánov, ODS a Občianska demokratická strana (ODA) s predsedom Janom Kalvodom k tzv. pevnej federácii s rozhodujúcimi kompetenciami federálnych orgánov. Tiež český premiér P. Pithart vyslovil výhrady proti slovenskému chápaniu prijatia zmluvy a skôr sa staval za voľnejšie štátoprávne usporiadanie a predsa len pre slovenskú reprezentáciu pokladal za prijateľnejší variant v podobe „dvojdomku“, čo neskôr V. Klaus a ďalší štátni predstavitelia odmietli. HZDS, KDH a SDL so svojimi štátoprávnymi predstavami, resp. zastávaním národno-štátnych záujmov Slovenska,⁶⁹ vyvolávali v časti českej pravice dojem (česko-moravskí ľudovci skôr zaujímali rezervovaný postoj), že sa pokúšajú o akúsi obnovu komunistického režimu na Slovensku, čo sa však vonkoncom neobjavovalo ani v ich politických vyhláseniach. Slovenské politické subjekty prezentovali, vrátane predsedov federálneho a slovenského národného parlamentu A. Dubčeka a F. Mikloška, výrazný záujem na demokratickom fungovaní ČSFR s pluralitným politickým systémom. Napriek tomu, že situáciu svojím spôsobom komplikovala SNS s programom samostatného Slovenska a českí republikáni. Treba však pripomenúť, že prakticky na zložení všetkých rozhodujúcich slovenských politických subjektoch sa výrazne podieľali bývalí komunisti, pričom mnohí z nich chceli prestavať česko-slovenskú federáciu na nových demokratických základoch.⁷⁰

67 A. Dubček sa v rozhovore pre ČSTK pod názvom *Neprezliekam kabát* ohradil proti výzve ODS na odstúpenie, ktorú odôvodnil tým, že útok je vedený preto, že „ostal sám sebou“. Lutoval, že ho český premiér P. Pithart ohovára a že ODS nerešpektuje fakt jeho odchodu z VPN a vystupuje ako „nezávislý“ predseda FZ. Práve to ODS považovala za jeho vystúpenie z vládnej koalície a tvrdila, že „vaša faktická podpora opozície nie je naďalej zlučiteľná s funkciou predsedu FZ“. V. Klaus hovoril, že Dubček „stojí ideologicky na inej strane barikády, podľa ODS nereprezentuje ani parlament...“. In MAXA, ref. 28, s. 93-115. Dubček sa ohradil, že nejde v jeho postojoch o podporu opozície, ale federálnej vlády, čo sa prejavilo v dohodovacom konaní o zákone o referende. In *Národná obroda*, roč. II., 29. 7. 1991, s. 1 a 6. ISSN 1335-4671.

68 Česká pravica podporovala tiež ostrý útok pri A. Dubčekovi cez podpredsedu FZ M. Šútovca s nástupníckymi ambíciami, údajne pre Dubčekov postoj k situácii v Sovietskom zväze a pod. Šútovec neskôr svoje požiadavky stiahol.

69 Bližšie o slovenskej politickej scéne RYCHLÍK, ref. 35, s. 205-215.

70 ŽATKULIAK, Jozef. Politické strany a hnutia na Slovensku po novembri 1989 až do rozpadu česko-slovenského štátu 1992. In MALÍŘ - MAREK, ref. 17, s. 1395-1404.

V rozjatrenej politickej atmosfére vystupovala do popredia dôležitosť prijatia tzv. lustračného zákona (patril do kategórie zákonov o vyrovnaní sa s minulosťou), ktorý však Dubček práve pre neuznanie reformných komunistov z roku 1968 a ich následných postihov, ako aj pre plošnú protikomunistickú kampaň zo strany ODS, ODA, Klubu angažovaných nestraníkov a ďalších politických subjektov, odmietol podpísať. Odmietol tiež preto, že návrh tzv. lustračného zákona zaradením kolektívnej zodpovednosti si protirečil s *Listinou základných práv a slobôd*.⁷¹ Dubčeka za tieto postoje obvinili spomenuté politické subjekty, že je zástancom „starých štruktúr“. Protikomunistická kampaň zasiahla do činnosti parlamentov a spolupôsobila na hlbšie delenie politického spektra na ľavicu, stred a pravicu, čo sa napokon ukázalo pri prerokúvaní *Správy komisie FZ k 17. novembri* či ohľadom šírky rehabilitácií, alebo aj v pohľadoch na uplatňovanie práva (ústavnými súdmi a pod.).

V septembri 1991 sa A. Dubček znovu vyjadril za federatívne usporiadanie česko-slovenského štátu „zdola“, lebo podľa neho najlepšie zabezpečovalo obom národom národnú identitu, rovnoprávnosť a uplatnenie zvrchovaných práv v súlade s európskymi vývojovými trendmi. Tieto práva patrili k dôležitým súčasťam uplatňovania demokracie ako takej a v rámci nej aj parlamentnej demokracie. Nešlo o náhodné zdôraznenie, lebo stále pretrvávali spory, v akej podobe sa majú pripraviť ústavy federácie a republík, ktoré by konečne formulovali demokratické štátoprávne vzťahy medzi slovenským a českým národom a postavenie národnostných menšín.⁷² Dubček bol za urýchlenie prác podľa dohody na základe rokovaní reprezentácií v Kroměříži, ako aj za legislatívnu prípravu referenda „ako najvyššej formy národnej a občianskej vôle pri riešení česko-slovenskej štátnosti“. Skôr však vsádzal na politické dohody a až potom na využitie referenda, ktoré sa mohlo konať vtedy, keď „niektorá z národných rád vyhlási vystúpenie z federácie“ a po druhé, keď parlamenty nesplnia svoju ústavodarnú úlohu.⁷³

Predseda FZ ČSFR A. Dubček na možné štátoprávne varianty reagoval upozornením na značné následky rozpadu česko-slovenskej štátnosti a obhajoval ju s tým, že: „*Nová federácia zrejme vyjadrí samosprávnosť republík, a nie centralizovaný unitarizmus, ktorý nie je v súlade ani so súčasnými procesmi demokracie, ani s trhovým hospodárstvom. Aj v budúcej ústave federácie sa pravdepodobne bude sledovať princíp zvrchovanosti republík. Napokon, aj v terajšej ústave je zakotvené, že každá republika je aj štátom a uznáva sa právo každej na sebaurčenie až do odtrhnutia. Táto suverenita sa doteraz prejavila v úlohe našich národov a národností žiť v spoločnom federatívnom útvare. Preto ani dnes by sa nemala suverenita stavať do protikladu s federálnou formou - česko-slovenskej štátnosti. Na to je potrebné na oboch stranách rešpektovať politickú realitu,*

71 Bližšie k situácii okolo tzv. lustračného zákona ONDRUŠ, ref. 26, s. 211-219; MAXA, ref. 28, s. 93-115.

72 Podrobne k štátoprávnym rokovaniam MAXA, ref. 28, s. 139-153. A. Dubček uznával suverénne právo ČR na rozhodnutie o svojom štátoprávnom usporiadaní podľa vyjadrenia „*českého, moravského a sliezského ľudu*“. Dubček nastolenie otázky zvrchovanosti Slovenska nepovažoval za nič nové, lebo bola vyhlásená v ústavnom zákone o čs. federácii v roku 1968 na základe práva národa na sebaurčenie. Ústavný zákon predpokladal vypracovanie národných ústav, no vojenský zásah tomu zabránil a dnes „*ako vidno, sa to rieši oveľa ťažšie a zložitejšie než vtedy. Zrejme sa tu udialo niečo negatívne...*“. In *Národná obroda*, 4. 3. 1991. ISSN 1335-4671.

73 Správa ČSTK, 29. 9. 1991.

aby sa v praxi naplnil princíp rovného s rovným.“ Dubček ďalej stretnutie predsedníctiev národných parlamentov v Bratislave 5. – 6. septembra 1991 komentoval slovami, že: „Za najdôležitejšie považujem dohodu, že proces tvorby ústav bude založený na zachovaní kontinuity ČSFR a na dodržiavaní ústavných postupov. Oceňujem to najmä preto, lebo pri tvorbe ústav sme sa už zhodli, že návrh všetkých troch ústav by sa mal spracúvať synchronne [...] Zhoda väčšiny (s výnimkou dvoch) bola v tom, že SNR a ČNR uzavru ako zákonodarní reprezentanti republík zmluvu, z ktorej budú vychádzať národné i federálna ústava.“⁷⁴ No Dubček tiež znepokojene uviedol, že: „do procesu zmluvy národných, a tým aj federálnej ústavy sa vnášajú nové prístupy, názov, procedúry, a nie obsah vzťahov, ktorým dal základ ústavný zákon o kompetenciách, zákonná Listina ľudských práv a slobôd a iné“.⁷⁵ Dubček, prenikajúci čoraz viac do hĺbky problémov a prekážok ich rozpracovania, mal na mysli prístupy všetkých troch reprezentácií. V tom čase sa totiž predsa len dokončil pracovný návrh federálnej ústavy s výnimkou tretej hlavy práve pojednávajúcej o rozdelení pôsobnosti medzi federáciou a republikami. Návrh mal vyjadriť politický pluralitný systém a nové formy vlastníctva. Predpokladalo sa, že po prijatí zmluvy medzi národnými radami sa prijme ústava ešte pred parlamentnými voľbami.⁷⁶

Prezident V. Havel usporiadal 3. novembra 1991 na svojej chalupe na Hrádečku stretnutie najvyšších predstaviteľov federácie a republík práve za účelom posunutia stagnujúcich či zauzlených rokovaní o štátoprávných problémoch. Havel podporil prijatie zmluvy ČNR a SNR najvyššími orgánmi republík, ďalej prijatie troch ústav a ratifikovanie federálnej ústavy národnými radami, k čomu sa prikláňal aj Dubček a predseda federálnej vlády Marián Čalfa. Havel navrhol ustanoviť jednokomorové federálne zhromaždenie so zákazom majorizácie, ako aj tzv. federálnu radu, zloženú z predsedníctiev národných rád. Slovenskí predstavitelia žiadali platnosť zmluvy na úrovni záväzného právneho dokumentu, ktorý by zaväzoval obe republiky k plneniu dňom jej prijatia.

Rozporná diskusia o všetkých uvedených otázkach však ukázala, že problém spočíva v chápaní (filozofii) návrhu zmluvy. Či má obsahovať trvalé konfederálne prvky v zmysle žiadosti slovenskej strany. Českí predstavitelia zareagovali na možné ustanovenie konfederálnych prvkov tvrdením, že potom už nejde o federáciu. Tento posun by sťažil riešenia vzájomných, pritom stále neujasnených, vzťahov národných rád a FZ. P. Pithart považoval konfederáciu za prechodnú formu, ktorá vedie nakoniec k rozdeleniu štátu a nechcel prekročiť hranicu kroměřížskych rokovaní. Jan Stránský z ODS upozornil, že sa rozdielne vykladá pojem „zmluvy“ medzi národnými radami. Predsedkyňa ČNR D. Burešová chcela, aby sa zmluva stala politickým dokumentom a nie „prameňom práva“. Predseda SNR F. Mikloško to považoval v rokovaníach za „základný rozpor medzi nami a českou stranou“, ktorý „zrejme nie sme schopní prekonať“. V. Havel, hľadajúci kompromisné riešenia, navrhol usporiadať referendum a prijať tri ústavy i zmluvu v jeden deň, čím by sa dosiahol ústavný stav. Hoci Dubček, ktorý nebol proti usporiadaniu referenda a „do odborných sporov sa privedmi nemiešal“, argumentoval výskumami verejnej mienky, že „Česi a Slováci sa nechcú rozdeliť a vyzýval obe strany k ústretovos-

74 *Národná obroda*, roč. II., 9. 9. 1991. ISSN 1335-4671

75 *Alexander Dubček : Od totality k demokracii*, ref. 3, s. 427.

76 Ref. 55, Stenoprotokoly, 17. schůze, 24. září 1991, Část 1/119 a nasl.

ti“.⁷⁷ Dubček naďalej pripomínal predovšetkým hodnotu česko-slovenskej vzájomnosti a federatívneho štátu.⁷⁸

Z postu predsedu ústavnej komisie FZ kládol dôraz na vypracovanie novej Ústavy ČSFR. No k plneniu jedného z kľúčových bodov 2-ročného volebného obdobia FZ pre-kázali spory medzi národnými reprezentáciami. Nepreklenulo ich ani rokovanie národných reprezentácií v Častej-Papierničke 11. – 12. novembra 1991. Obe predsedníctva národných rád mali viaceré výhrady k ustanoveniam *Zmluvy o zásadách štátoprávného usporiadania*.⁷⁹ Dubček na otvorené otázky zmluvy reagoval vo federálnom parlamente pripomenutím neľahkých rokov 1939, 1945 a 1968 v spoľužití oboch národov. Nie náhodou, lebo sa objavovali hlasy o možnom rozpade federácie. Dubček kritizoval nedodržanie dohôd politickými stranami z Vikárky a z Kroměříža, čo spôsobilo, že obe národné rady nepredložili návrh medzirepublikovej zmluvy na riešenie štátoprávného usporiadania. Aj preto sa neprikročilo k usporiadaniu referenda, čo vyvolávalo rozporné reakcie poslancov vo federálnom parlamente. Dubček sa domnieval, že ak by tri parlamenty nespĺnili svoju úlohu, budú to riešiť nové voľbách. Zaoberal sa činnosťou Ústavnej komisie pre prípravu federálnej ústavy, ktorá síce pokročila vo formulovaní oblasti moci súdnej, zákonodarnej a exekutívy a pod., no stále sa príprava ústavy trieštila na procesných a formulačných otázkach a na neujasnení si vzťahov medzi republikami a federáciou. Presne tak ako príprava zmluvy. Preto Dubček apeloval na hlavné koalíčné politické strany a všetky tri parlamenty, aby spravili maximum v riešení základných problémov do uplatnenia referenda. Chcel zachovať československú štátnosť a kodifikovať ju federálnou ústavou. Dosť nereálne predpokladal, že všetky tri ústavy by sa dopracovali do troch mesiacov a nečakalo by sa tak na povolebné riešenia.⁸⁰

Alexander Dubček, vedomý si spolu s ďalšími štátnymi predstaviteľmi dosahu politicko-štátnych nezhôd na mienku občanov, svoje pohľady na podobu a fungovanie federácie uviedol aj v rozhovore pre nemecký *Der Spiegel* v novembri 1991. Veril, že sa spoločný štát zachová napriek zložitosti rokovaní, ako aj v nápravu toho, čo „*nenapravili iní*. *Tieto riešenia sú zložitá. Ale som v tomto smere stále optimistom*“.⁸¹ Podľa Dubčeka

77 A. Dubček sa v rozhovoroch s F. Mikloškom o možnosti osamostatnenia Slovenska vyjadril: „*Pokiaľ by som bol presvedčený, že Slovensko je vnútropoliticky i medzinárodnopoliticky na to pripravené, išiel by som do toho*.“ In MIKLOŠKO, ref. 14, s. 21-22, 60-63; MAXA, ref. 28, s. 151.

78 HEJL, František. Alexander Dubček – obhájce a politik česko-slovenské vzájomnosti. In *Česko-slovenská vzájemnosť a nevzájemnosť*. Brno : Ústav slavistiky FF MU, 2000, s. 127-139. ISBN 9788021023307.

79 *Novembrová revolúcia a česko-slovenský rozchod*, ref. 33, s. 212-213. Prezident V. Havel, ktorý odmietal konfederáciu, videl hlavný problém v pripravenom texte zmluvy z hľadiska jej záväznosti, resp. v jej právnej a politickej povahe. Zmluva by sa stala východiskom pre federálnu ústavu. D. Burešová potvrdila, že pretrvávajú rozpory okolo prijatia zmluvy, ktoré sa nepodarilo preklenúť ani na Hrádečku. Podobne sa vyslovil aj F. Mikloško a P. Pithart, pripomínajúc nezhody okolo „filozofie“ zmluvy. Rokovaní sa zúčastnili aj federálni predstavitelia M. Čalfa a A. Dubček. In *Práca*, roč. XLVI, 12. 11, 1991, s. 1-2, *Národná obroda*, roč. II., 12. 11. 1991, s. 1-2. ISSN 1335-4671. Predseda slovenskej vlády J. Čarnogurský sa kriticky vyjadril k postojom časti českej reprezentácie, ktorá napriek proklamáciám napokon odmietla návrhy V. Havla ohľadom prijatia zmluvy. Bližšie ČARNOGURSKÝ, Ján. *Videné od Dunaja : Výber z prejavov, článkov a rozhovorov*. Bratislava : Kalligram, 1997, s. 189-192. ISBN 9788071491798.

80 Ref. 55, Stenoprotokoly, 18. schůze, 13. listopadu 1991, část 112/120, s. 6-7, část 113/120, s. 1-2. Tiež pozri *Právo lidu, Národná obroda*, 23. 1. 1992. ISSN 1335-4671.

81 SNA, Fond Alexander Dubček. Kolekcia písomností Huberta Maxu. Tiež MAXA, ref. 28, s. 152.

však záležalo na postojoch českej i slovenskej reprezentácie a česká reprezentácia by mala pochopiť, že aj na Západe decentralizácia hospodárskej a politickej moci funguje. Avšak V. Klaus razil tézu „buď funkčná federácia alebo nič“, ktorá mala charakter ultimáta a v podstate aj Čalfova „funkčná federácia“ znamenala len centralistickú federáciu.⁸² V komplikovaných vzťahoch medzi českými a slovenskými politickými elitami sa čoraz viac ukazovalo, že časť elit stále neprejavovala dostatočnú politickú vôľu pre dôsledné vyrovnanie sa so zdeformovanou česko-slovenskou federáciou z roku 1970. České národné orgány nezdieľali názory slovenských národných orgánov o budovaní federácie zdola a preferovali postavenie federálnych orgánov pred republikovými. Stále v pozadí stojaca rozdielna česká a slovenská štátprávna koncepcia sa u viacerých politických subjektov sprostredkovane prejavila v odlišných pohľadoch česko-moravskej a slovenskej spoločnosti vo výskumoch verejnej mienky v októbri 1991.

V ČR sa vyslovilo za unitárny štát 38 % respondentov a v SR 16 %, za federatívne usporiadanie 31 a 34 % respondentov, za spolkovú republiku 18 a 6 %, za konfederáciu 4 a 25 %, za samostatné štáty 6 a 15 % respondentov. V januári 1992 došlo k ďalšiemu posunu. Časť respondentov (v SR 27 %, v ČR 20 %), uprednostnila formu česko-slovenskej federácie, ale česko-moravská spoločnosť viac inklinovala k unitárnemu usporiadaniu (40 %), resp. k spolkovému zriadeniu (22 %). Slovenská spoločnosť viac ku konfederácii (16 %), resp. k samostatnosti (13 %).⁸³

Napriek tomu, že štátprávne rokovania nevedli k dohode ani v Hrádečku a akoby predznamenali ďalšie problémy, Dubček a ďalší slovenskí a českí predstavitelia neskrývali nádej na zachovanie česko-slovenskej federácie, najmä potom, keď sa pokročí v jej demokratickej a ústavnej transformácii. Niekedy Dubčekove vystúpenia vytvárali dojem, že voči politickým cieľom niektorých politických subjektov sa stal akýmsi „príliš veriacim idealistom“ v jednej z najvyšších štátnych funkcií. Nebol z tých, ktorí si kládli ultimatívne požiadavky, no ani z tých, ktorí by si jednoznačne postavili otázku, čo možno po skúsenostiach od štátprávnych rokovaní ďalej očakávať. Dubček predovšetkým trval na tom, aby v štátprávnych rokovaní prevládalo vzájomné porozumenie a zodpovednosť. A sám vyhlásil: „*Podľa svojich síl sa vynasnažím prispieť k tomu, aby meno ČSFR a jej integrálnych súčastí – Českej republiky a Slovenskej republiky, boli synonymom demokracie, prosperity, humanity, znášanlivosti, práva a vlády zákona.*“⁸⁴

Považoval za potrebné vrátiť sa k otázkam humanizmu a demokracie aj pri udeľovaní čestného doktorátu na Univerzite Komenského v Bratislave v decembri 1991, kde uviedol: „*Som stúpencom mravného poňatia politiky. Mravnosť mi splyva s humanitou. Humanita, a nie násilie je mojím programom.*“⁸⁵ Dubček pritom nechcel, aby federálny

82 Federálna vláda vo svojom projekte centralistickej federácie s výraznými kompetenciami federálnych orgánov zdôraznila, že: „*Vypustenie alebo odmietnutie niektorej z uvedených kompetencií považuje... za ohrozenie postavenia federácie.*“ In *Národná obroda*, roč. II., 28. 11. 1991, s. 2. ISSN 1335-4671. Znenie návrhu vlády *Novembrová revolúcia*, ref. 33, s. 227-229.

83 ŽATKULIAK, Jozef. Transformácia česko-slovenského štátu na samostatné národné republiky. In ŠUTAJ, Štefan (Ed.). *Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti – vzťahy a konfliktiky*. Prešov : Univerzum, 2005, s. 26-27. ISBN 9788089046287

84 SNA, Kolekcia písomností Huberta Maxu.

85 *Alexander Dubček : Od totality k demokracii*, ref. 3, s. 370.

parlament kategoricky rozhodoval a staval tým možné prekážky pre povolebný parlament. Vtedajší parlament však odmietol referendum⁸⁶ a prijal len uznesenie k iniciatíve „Za spoločný štát“. Podľa uznesenia sa mali urýchliť práce na projektoch štátoprávného usporiadania na základe rokovanií federálnej a národných reprezentácií, čo sa však nedostatočne uskutočňovalo.⁸⁷

V napätej atmosfére sa konala 21. novembra 1991 v Prahe manifestácia na podporu česko-slovenskej štátnosti a posilnenia prezidentských ústavných právomocí, ktorú usporiadala iniciatíva za „Za spoločný štát“. Prezident V. Havel pozval A. Dubčeka, aby vystúpil na manifestácii na balkóne Melantrichu na Václavskom námestí. Podpredseda FZ Z. Jičínský odporúčal Dubčekovi, aby Havlovo pozvanie prijal. Dubček váhal s pozvaním aj pre obavy z nepochopenia svojho vystúpenia na Slovensku. Navyše nemal dostatok informácií o programe podujatia a očakával problémy. Pre invetkívy dvoch predstaviteľov českého politického života, Pavla Tigrida a Václava Malého, voči nemu (vraj nemôže zastupovať spoločný štát), však nevystúpil a Havel Dubčeka nepodporil, aby predniesol prejav. Za túto chybu sa Dubčekovi neskôr ospravedlnil, no bolo už neskoro. Dubček túto verejnú urážku ťažko znášal, veď chcel prispieť k zmierneniu napätých česko-slovenských vzťahov. Pripomenul vo svojom neprednesenom prejave blízkosť českého a slovenského národa v rokoch 1848, 1918, 1938 a 1968. Potvrdil to koniec roku 1989. Podľa toho treba konať k spokojnosti oboch národov a na nových demokratických zásadách treba budovať česko-slovenskú štátnosť a právny štát. Dubček chcel ďalej zdôrazniť vo svojom prejave, že uznesenie Predsedníctva FZ ČSFR sa obrátilo na poslanecké kluby, aby „začali rokovanie o návrhu hláv novej ústavy o orgánoch zákonodarnej a výkonnej moci, ako to vypracovala ústavná komisia Federálneho zhromaždenia“.⁸⁸ Okrem iného tak, že Predsedníctvo FZ spolu s národnými radami spolu zabezpečí demokratické premeny ČSFR a napomôže k prekonaniu problémov v štátoprávnej oblasti, ktoré však ešte viac komplikoval prezident V. Havel s návrhmi na zvýšenie prezidentských právomocí začiatkom decembra 1991. Napríklad predložil návrh zákona o okolnostiach rozpustenia FZ. Znovu sa tu ukázal dôsledok nevymedzenia kompetencií a následne aj spolupráce medzi federálnymi a národnými orgánmi, medzi nimi a prezidentom, medzi rôznorodo zloženými FZ i národnými radami atď. Trenie medzi nimi neubúdalo, spolupráca škripala a riešenie štátoprávných problémov sa nielenže neposunulo ďalej, ale sa ešte viac zauzľovalo.

Predsedníctvo SNR prijalo 29. novembra 1991 uznesenie k ďalšiemu postupu prípravy návrhu *Ústavy Slovenskej republiky*. Základom rokovanií o štátoprávnom usporiadaní

86 Ani jeden z predložených návrhov o uplatnení referenda nebol schválený, keď sa nedohodlo na znení kľúčovej otázky. A. Dubček to komentoval slovami: „*Nie som odporcom referenda, zastávam však názor, že parlamenty ešte nevyčerпали svoje možnosti. Spolužitie našich národov by mali vyriešiť bez uplatnenia referenda.*“ In *Národná obroda*, roč. II., 11. 11. 1991, s. 2. ISSN 1335-4671.

87 MAXA, ref. 28, s. 153.

88 *Alexander Dubček : Od totality k demokracii*, ref. 3, s. 435-436. A. Dubček neveril, že zamedzenie jeho vystúpenia bolo náhodné. O necelý rok v liste Havlovi z nemocnice pripomenul dôležitú úlohu českej politickej reprezentácie v rozhodovaní o osude česko-slovenskej federácie. Bližšie MAXA, ref. 28, s. 153-156. Rôzne motivované útoky proti dvom najvyšším predstaviteľom ČSFR V. Havlovi a A. Dubčekovi v marci a novembri 1991 boli jedným z najväznejších prejavov vyostrených, rozhodne nezamatočných česko-slovenských a slovensko-českých vzťahov.

spoločného štátu medzi SNR a ČNR mala byť zmluva medzi SR a ČR ako trvalo platný právny dokument.⁸⁹ Predsedníctva národných parlamentov sa dohodli 10. januára 1992, že podpíšu štátnu zmluvu medzi ČR a SR. Základným zákonom spoločného štátu mala byť ústava, ktorú by prijal zákonodarný orgán spoločného štátu. Ústava mala vychádzať z uzavretej zmluvy, ktorú v parlamente podporil za neprítomnosti chorého Dubčeka, V. Havel 21. januára 1992.

Návrh zmluvy o štátoprávnom usporiadaní ČSFR z 8. februára 1992 z Milov síce obsahoval ustanovenia o zvrchovanosti republík a o samourčovanom práve českého a slovenského národa (čl. 1), ako aj o ich práve na jednostranné vystúpenie z federácie na základe referenda (vyjadreného zákonom), no už nešlo podľa návrhu slovenskej reprezentácie o štátnu zmluvu medzi republikami ako základu ČSFR. Z návrhu zmluvy sa vytratil pojem „federácia“ a absentovala formulácia, že sa zmluva stáva trvalým prameňom práva vo federálnom štáte podľa návrhu slovenskej reprezentácie. Pojem „národ“ sa nahradil subjektmi zmluvy, a to „ľudom ČR a ľuďom SR“. Predsedníctvo SNR 12. februára aj pre uvedené nedostatky návrh zmluvy neschválilo pomerom hlasov 10 : 10. Deň predtým právnicové strany v českom parlamente mali výhrady voči článku 1 zmluvy.⁹⁰

Hľadali sa rôzne príčiny, prečo sa neschválil návrh zmluvy. Český politológ a právnik František Šamalík, jeden z členov komisie FZ pre prípravu federálnej ústavy, keď sa vyjadroval k zmene ústavného zákona č. 143/1968 Zb. vo federálnom zhromaždení 17. februára 1992, upozorňoval, že si treba vysvetliť, kto je vlastne subjektom štátnej zmluvy a či tu platí občiansky, alebo národný princíp, z ktorého „vyplýva, *řekl bych, historické a prirodzené právo*“. Pritom treba, aby príslušný štát rešpektoval princíp otvorenej občianskej spoločnosti, demokratickú štruktúru štátu a vládu práva. Podľa Šamalíka sa tu stretol český paternalizmus so slovenskou opatrnosťou. Ani tvorba ústavy zhora (od federálnych orgánov) alebo zdola (od národných orgánov) nesprehľadnila situáciu aj preto, že federálny parlament a národné rady si jasne nevymedzili svoje kompetencie. Šamalík pokračoval, že ak hovoríme o prežitku unitárneho štátu, tak „*není prežitkom požadavek jednotné štátni vôle složeného štátu. A to je samozrejme otázka kľúčová a podstatná. Jednotnou štátni vôli složeného štátu není možné vytvoriť jedině právními normami a ústavou. Ta bude vždy zrkadlit konkrétní vztah, který mezi národy existuje*“.⁹¹ Jednotná štátna vôľa však chýbala, hoci vytváranie liberálno-demokratického systému

89 *Novembrová revolúcia a česko-slovenský rozchod*, ref. 33, s. 231-233. Návrh slovenskej ústavy vychádzal z postavenia Slovenska s vlastnou suverenitou a zákonodarným orgánom. Predpokladalo sa uzavretie štátnej zmluvy s ČR, ktorá mala byť záväzná pre ústavu SR v prepojení s ČR. In *Práca*, roč. XLVII., 8. 1. 1992, s. 4-8.

90 *Národná obroda*, roč. III., 12. 2. 1992, s. 3, 7 a 12. ISSN 1335-4671. Tiež *Novembrová revolúcia a česko-slovenský rozchod*, ref. 33, s. 238-243. Podľa podpredsedu SNR z národného krídla KDH Jána Klepáča bol návrh zmluvy z Milov poslednou kvapkou pre ústupky so slovenskej strany. Predseda SDL Peter Weiss považoval Milovy za prehru vládnej koalície, lebo nevytvorila podmienky na súčinnosť s opozíciou. Predseda SNS Jozef Prokeš videl Milovy ako ďalšiu snahu o udržanie centralizácie štátu. In *Respekt*, 17. – 23. 2. 1992, s. 2. ISSN 0862-6545. Keď sa federálny premiér M. Čalfa vyjadril ku krachu milovských rokovaní, tvrdil, že „*konečným riešením podoby česko-slovenskej štátnosti sa budú zaoberať až víťazi nadchádzajúcich volieb*“. In *Pravda*, 10. 2. 1992. ISSN 1335-4051.

91 JIČÍNSKÝ, ref. 63, s. 366-367.

si vyžadovalo skĺbenie občianskeho a národného princípu v ich inštitucionálnej podobe. A to sa vzťahovalo na obe komory FZ.

Pritom predseda ODA Jan Kalvoda poukazoval na to, že časť slovenskej reprezentácie z HZDS uprednostňuje medzinárodnoprávnu subjektivitu republiky.⁹² Navyše sa znovu otvárala otázka federálneho princípu zákazu majorizácie jedného národa druhým (parity), t. j. o udržanie rovnocenného postavenia Snemovne ľudu a Snemovne národov (Rovnocenné postavenie oboch snemovní predstavovalo jeden z najvážnejších problémov pri koncipovaní ústavného zákona o česko-slovenskej federácii v roku 1968. – J. Ž.), v ktorej osobitne hlasovalo 50 českých a 50 slovenských poslancov, čo zavádzalo do praxe federálneho parlamentu princíp rovného s rovným. Snemovňa ľudu reprezentovala občiansky princíp a počet poslancov sa určoval podľa počtu voličov (2/3 v ČR a 1/3 v SR), kým Snemovňa národov podľa národného princípu paritne a vyjadrovala zákaz majorizácie jedného národa druhým (31 poslancov časti snemovne mohlo zablockovať prijatie návrhu zákona).⁹³ České pravicové kruhy preferovali len občiansky princíp a chceli dosiahnuť zrušenie Snemovne národov. Odsúvali nabok vyjadrenie identity česko-slovenskej federácie a jej stavebných princípov, teda federácie ako dobrovoľného zloženého štátneho útvaru dvoch štátotvorných národov na princípe rovný s rovným.

V poslaneckom iniciatívnom návrhu FZ (v slovenskej časti bol aj Dubček), ktorý chcel preklenúť štátoprávne problémy, sa zdôraznila federácia s parlamentným systémom s tým, že v zmysle nového návrhu federálnej ústavy vzniknú vo FZ dve komory, a to poslanecká snemovňa a senát. A. Dubček bral v úvahu aj to, že poslanecký návrh, prevzatý po úpravách z návrhu Ústavy ČSFR, obsahoval novú úpravu postavenia právomocí hlavy štátu a výkonnej moci. Potvrdzoval, že ČSFR sa stala parlamentnou republikou, vychádzajúcou zo suverenity ľudu. Za základ spoločného štátu sa stanovila federácia s vlastnou pôsobnosťou a právomocami. Zároveň návrh zavádzal funkčný systém brzd a protiváh pre krízové situácie v parlamente, ktorý by platil aj pre zabezpečenie rovnováhy medzi zákonodarnou a výkonnou mocou (parlamentu a federálnej vlády). Dubček podporoval rozčlenenie FZ na poslaneckú snemovňu a senát so sídlom v Bratislave.⁹⁴ Snemovňa a senát s paritným zastúpením sa mali voliť priamo. Obe komory mali pôsobiť samostatne s vymedzenou právomocou bez zaniknuvšieho predsedníctva FZ. Iniciatívny návrh síce mal podporu v parlamente, ale „stratil sa“ v rozpornej diskusii,

92 V. Mečiar vyhlásil: „*My sme nikdy ultimatívne nepovedali, že štátnou formou musí byť len konfederácia. Nepopieram však, že sa nám javí ako najreálnejšia.*” Pre Slovensko chcel medzinárodnoprávnu subjektivitu, lebo: „*Musia existovať tri subjekty – slovenský, český a spoločný.*“ In LEŠKO, Marián. *Mečiar a mečiarizmus. Politik bez škrupúl, politika bez zábran.* Bratislava : VMV, a.s., 1996, 239 s., s. 77 a n.

93 Princíp paritného zastúpenia v SN sa zo strany časti českých poslancov napádal aj preto, že nevyjadroval počet voličov v oboch častiach snemovne, ako aj preto, že sa tým vraj neriešia deformácie čs. federácie z čias komunistického režimu. Český poslanec snemovne tak potreboval dvojnásobok hlasov oproti slovenskému poslancovi a komplikoval sa proces schvaľovania zákonov. Napr. ŠŤUTOVEC, ref. 29, s. 115-117, 125-128.

94 Pretože A. Dubček bol chorý, jeho prejav prečítal Ivan Šimko. Rokovanie o iniciatívnom návrhu poslancov nakoniec prerušili. Ref. 55, Stenoprotokoly, 20. schůze, 2. část, 22. 1. 1992. Tiež pozri *Právo ľudu, Národná obroda*, 23. 1. 1992. ISSN 1335-4671; MAXA, ref. 28, s. 161-163; *Alexander Dubček : Od totality k demokracii*, ref. 3, s. 437-439. Treba brať do úvahy, že stále rezonoval aj prezidentov návrh na zrekonštruovanie FZ ČSFR na 200 poslancov a na federálnu radu ustanovenú zo zástupcov národných rád, no V. Havel napokon svoj návrh stiahol.

ktorá poukázala na rozdielne ambície parlamentných strán a na dôsledky neukončených rokovaní národných rád o zmluve medzi republikami.

Rokovania vo FZ nevedli k dohode zástupcov politických subjektov ani na rokovaní FZ 17. februára za Dubčekovej účasti. Príčinou boli aj nezhody okolo návrhu novelizácie ústavného zákona č. 143/1968 Zb., ktorý zahrňoval prijímanie zákonov 3/5 väčšinou poslancov Snemovne národov a zákaz majorizácie (v návrhu zmluvy zákaz majorizácie platil na okruh vecí ako dovtedy). To prekážalo českej pravici, ktorá útočila proti Dubčekovi pre presadzovanie vyváženého vzťahu federácie a republík. Navyše Dubček podporoval tvoriace sa višegrátske stredoeurópske zoskupenie, ku ktorému sa V. Klaus a ďalší z ODS a ODA stavali z politických a ekonomických príčin rezervovane.

Práve v tom čase sa v holandskom Maastrichte pretvorilo Európske spoločenstvo na Európsku úniu. Zmluva o Európskej únii (tzv. Maastrichtská zmluva), podpísaná vo februári 1992, predstavovala určitý stupeň federalizácie Európy a otvárala priestor na pridruženie tzv. postkomunistických krajín. Predstavitelia Poľska, Maďarska a Česko-Slovenska podpísali v Bruseli Európsku dohodu o pridružení k Európskym spoločenstvám, v ktorej sa za ČSFR pripojilo jednostranné vyhlásenie o podiele Českej republiky a Slovenskej republiky na realizácii dohody.⁹⁵ ČSFR sa už stala členom Rady Európy.

Rozdielne zámery politických síl na Slovensku a v českých krajinách v zahranično-politickej oblasti, ako aj rastúca politická sila ODS a HZDS v presadení svojich štátoprávnych koncepcií vytvárali nové pomery vo federálnom parlamente.⁹⁶ V ňom Dubčekova koncepcia „skutočnej“ federácie nenašla dostatočný priestor. Niekedy zmätene a roztrpčene reagoval na postoje niektorých politikov k federácii. Tvrdil, že sa príliš voľne narába so sebaurčovacím právom národa a identitou republík, ba aj s prejavmi čechoslovakizmu a separatizmu. Podľa Dubčeka sa totiž dôkladne nevysvetlili základné pojmy v štátoprávnej oblasti. Spory o obsah občianskeho a národného princípu sa niekedy z politických dôvodov škodlivo stavali proti sebe. Navyše vypukli časté strety českých a slovenských médií, ktoré vyústili na jar 1992 v tzv. mediálnu vojnu. V nej sa ocitla na základe neraz rozporných obvinení časť českých a slovenských politikov. To zároveň traumatizovalo českú a slovenskú spoločnosť pred blížiacimi sa parlamentnými voľbami. Dubček a ďalší vedeli, že sa verejná mienka v oboch republikách postavila za spoločný štát na báze federácie a chcela jej zachovanie. No viaceré politické subjekty na oboch stranách rieky Moravy akoby podriadili, ba i odsúvali riešenie štátoprávnych otázok a ich prioritou sa stali vlastné volebné ciele.

SNS a viaceré organizácie v rámci svojich cieľov programovo sa stavajú za osamostatnenie Slovenska obviňovali A. Dubčeka z neuznávania slovenskej štátnosti. No Dubček, koncepcie na platforme suverénnych národných republík vo federatívnom zväzku,

95 Bližšie k integračným krokom ČSFR LALUHA, Ivan. Federácia a slovenská štátnosť v kontexte historických skúseností a integračných trendov po roku 1990. Postoje Alexandra Dubčeka. (K 10. výročiu vzniku samostatnej demokratickej Slovenskej republiky.) In *Právny obzor*, 2004, roč. 87, č. 2, s. 108-115. ISSN 0032-6984.

96 A. Dubček sa stretol s V. Klausom a V. Mečiarom na neoficiálnej schôdzi o ďalšom vývine česko-slovenskej federácie vo svojej pracovni 11. januára 1992. Z pozície predsedov ODS a HZDS sa zaoberali aj možnosťou rozdelenia federácie. Pozri SRB, Vladimír. Alexander Dubček a rozdelení Československa. In *Alexander Dubček*, ref. 1, s. 277.

mal veľmi rád svoje rodné Slovensko, ku ktorému sa vyznal pri udeľovaní čestného doktorátu na Univerzite Komenského ešte v decembri 1991. Vtedy sa o slovenskom národe vyjadril: „*Svojím prínosom prispieva k rozvoju a obohateniu európskej a svetovej vedy a kultúry. Je azda potrebný lepší dôkaz o nesmiernej vnútornej sile slovenského národa? Nie je to dostačujúce svedectvo, že môj, náš národ má svoje opodstatnenie a miesto medzi vyspelými európskymi národmi?*“⁹⁷ Predsa len čoraz viac registroval, že politické záujmy viacerých politických strán prevyšujú mienku oboch spoločností o podobe spoločného štátu.

Dubček vyjadril v marci 1992 vážne obavy o zachovanie spoločného štátu. Tvrdil, že: „*Kľúč na riešenie je aj v rukách českej politickej reprezentácie, ale navonok sa to stavia ako vec slovenských národných orgánov.*“ Postoje podpredsedu ČNR J. Kalvodu považoval za ultimatívne, ktoré by smerovali len k zániku česko-slovenskej štátnosti.⁹⁸ Ďalšiu príčinu problémov videl tiež v nevypracovaní „spojovacej“ federálnej ústavy, ktorou sa vážne časť českých politikov nezaoberala a pragmaticky skôr myslela na vlastné ekonomicko-finančné aspekty vzájomných vzťahov ČR a SR a na presadenie radikálnej koncepcie ekonomickej reformy. To vyvolávalo u časti slovenských predstaviteľov obavy z jej dôsledkov na slovenskú ekonomiku a zamestnanosť. Viacerí českí politici čoraz viac mysleli na českú štátnosť a stále strašili nedemokratickým vývojom na Slovensku a „*pod touto zámkou sa snažia vyvolať náladu, že v záujme zachovania demokratického vývoja v ČR by azda bolo lepšie rozlúčiť sa so spoločným štátom.*“⁹⁹ Podľa Dubčeka nebolo na mieste vynášanie súdov o Slovensku, ako tiež o podobných tendenciách v českom politickom živote. Predsa len treba nájsť vzájomné porozumenie a pritom rešpektovať názory občanov.

A. Dubček sledoval politický vývoj s určitou skepsou pre roztrieštenosť politických síl v ČR a SR i pre pokles váhy niektorých profederálnych politických strán. Jeden z popredných účastníkov štátoprávných rokovaní slovenský právnik Ľubomír Fogaš vysvetľoval v rozhovore pre denník *Práca* charakteristiky usporiadania spoločného štátu v podobe federácie a konfederácie. Okrem iného pripomenul, že federácia má svoju ústavu i ústavy republík, dvojkomorový parlament a dvojaké zákonodarstvo. Konfederácia je spojenie dvoch suverénnych štátov na základe zmluvy (Neprijatou po krachu rokovaní v Milovách. – J. Ž.). V prípade konfederácie išlo o medzinárodnoprávnu suverenitu jej členských štátov.¹⁰⁰ V tom čase sa niektorí predstavitelia HZDS snažili získať A. Dubčeka do svojich radov, kde už pôsobili viacerí jeho bývalí blízki spolupracovníci. Odmietol s odôvodnením, že predsa len sa treba snažiť o zotrvávanie na platforme federatívneho spoločného štátu s Čechmi, a nie konfederácie. No priznal, že „*snaha o udržanie spoločného štátu neuspeje, ale on sa nechce cítiť, akoby zradil [ako federálny politik] spoločný štát.*“¹⁰¹ Dubček rezervovane vnímal predvolebný program HZDS zahrňujúci vyhlásenie zvrchovanosti SR, prijatie čistej ústavy, získanie medzinárodnoprávnej subjektivity Slo-

97 *Literárny týždenník*, 1992, č. 1-2. ISSN 0862-5999.

98 *Národná obroda*, roč. III., 13. 3. 1992, s. 1-2. ISSN 1335-4671.

99 *ČSTK*, 22. 3. 1992.

100 *Práca*, roč. XLVII., č. 142, 18. 6. 1992, s. 1-2. ISSN 0231-6277.

101 KOVÁČ, Michal. *Pamäti : Mój príbeh občana a prezidenta*. Dunajská Lúžna : MilaniuM, 2010, s. 68. ISBN 9788089178391.

venska, referendum o samostatnosti SR, ako aj novú úpravu vzťahov s ČR a uzavretie štátnej zmluvy s ČR.

V máji 1992 predstavitelia HZDS Michal Kováč a Jozef Moravčík predložili českej strane návrh súšťaťia dvoch suverénnych celkov vrátane SR a ČR ako samostatných subjektov medzinárodného práva (spoločná mena s dvoma emisnými bankami, dve samostatné armády so spoločným velením). Ani V. Mečiar nebol s týmto návrhom nadšený, veď predložil päť alternatív na štátoprávne usporiadanie Česko-Slovenska (federáciu budovanú zdola, konfederáciu s medzinárodnoprávnu subjektivitou, reálnu úniu, usporiadanie na spôsob Beneluxu a vznik samostatných štátov a pod.). Predstavitel' ODS V. Klaus návrhy striktné odmietal s odôvodnením, že bude rokovať len o pevnej federácii (alternatívne o rozdelení na dva štáty), čo zopakoval aj neskôr na rokovaníach v brnenskej vile Tugendhat.¹⁰² Práve medzinárodnoprávne aspekty sa stali jedným z kameňov úrazu štátoprávnych rokovaní, pričom A. Dubček sa k nim nepriklonil, lebo predstavovali prekážku v riešení štátoprávnych problémov, ba odmietal zodpovednosť slovenskej strany za neúspech rokovaní federálnej a národných reprezentácií o usporiadaní spoločného štátu. Dubček, napriek snahám o jeho vylúčenie z politického vplyvu, vnímal „súboj“ dvoch táborov predstaviteľov rozdielnych štátoprávnych koncepcií. Zároveň sa mu nepáčilo účelové (aj mediálne) delenie na Čechov, ktorým je blízka pravica, občiansky princíp a ekonomická reforma a na Slovákov, inklinujúcich k ľavici, nacionalizmu a separatizmu.

Na konci dvojročného volebného obdobia 30. apríla 1992 vystúpil Dubček vo federálnom parlamente. Atmosféru v ňom poznačilo politické napätie pred parlamentnými voľbami, dôsledky krachu štátoprávnych rokovaní, dlhodobých sporov o fungovanie a podobu česko-slovenskej federácie, ako aj neúspechu neprijatia ústavy federácie. Tento stav sčasti zapríčinilo skrátené 2-ročné volebné obdobie podľa predstavy V. Havla a ďalších. Ukázalo sa, že takto časovo vymedzené náročné transformačné obdobie nestačí na zvládnutie viacerých problémov, vrátane prípravy novej ústavy ČSFR. Navyše sa obdobie vyznačovalo formovaním pluralitného politického systému a v roku 1992 už evidentnými krokmi k možnému rozdeleniu česko-slovenskej federácie, čo následne negatívne zasahovalo do úrovne parlamentnej demokracie.

Na druhej strane A. Dubček skonštatoval, že federálny parlament zohral významnú úlohu počas volebného obdobia 1990 – 1992 pri vytvorení ústavných a zákonných základov pre systémové zmeny v česko-slovenskom štáte, pri fungovaní pluralitnej, resp. parlamentnej demokracie, prechodu na trhové hospodárstvo, schválilo sa viacero dôležitých rehabilitačných, sociálnych i ekologických zákonov a federálny parlament, ktorý prešiel podstatnou politickou kryštalizáciou, sa výrazne podieľal na uskutočňovaní česko-slovenskej zahraničnej politiky. O dvojročnom volebnom období hovoril predsa len ako o rokoch „*renesancie parlamentarizmu*“.¹⁰³ Avšak federálny parlament sa nestal pre

102 KOTIAN, Robert. Rozchod po česko-slovensky. In *História*, 2003, roč. 3, č. 1, s. 26-29. ISSN 1335-8316.

103 Ref. 55, Stenoprotokoly, 22. schůze, 30. dubna 1992, část 144/144, s. 5. Blížšie k zákonom GRONSKÝ, Ján. *Dokumenty k ústavnému vývoji Československa IV. (1989 – 1992)*. Praha : Karolinum, 2001, s. 140 a nasl. ISBN 802460177X; K FZ podrobne CIGÁNEK, ref. 48.

nevypracovanie ústavy ústavodarným parlamentom aj pre často kontroverzné rokovania reprezentácií.

Blížili sa parlamentné voľby a sám Dubček sa musel rozhodnúť, do ktorého politického subjektu vstúpi. V marci 1992 sa stal predsedom málo početnej Sociálnodemokratickej strany na Slovensku (SDSS), ktorá oproti medzivojnovému obdobiu výrazne stratila pozície a v komunistickom režime nenašla vôbec svoje miesto. Dubček si bol tohto stavu vedomý, no postupne nadobudol presvedčenie, že sú mu vlastné ideály západoeurópskej sociálnej demokracie v podaní Willyho Brandta, Olofa Palmeho a ďalších, resp. Socialistickej internacionály. Dubček sa prikláňal k sociálno-trhovému hospodárstvu a k Európskej sociálnej charte. Po viacerých ponukách a váhaniach napokon odmietol ponuku na vstup do HZDS či SĎĽ, ktorá sa snažila o koalíciu s SSDS.¹⁰⁴ Stále dúfal, že HZDS upustí od projektu konfederácie, pričom uznával, že „*má dobrý sociálny program*“. Dubček si už dávnejšie uvedomoval, že vstupom do HZDS (vo voľbách ako nezávislý kandidát) výrazne posilní jeho pozície.¹⁰⁵ Dubčekovi neoliberalná ekonomická reforma nevyhovovala pre obavu z negatívnych dopadov na sociálne slabšie vrstvy (vysoká nezamestnanosť a pod.), ako aj negatívnych javov v slovenskej a českej spoločnosti a v podnikaní (korupcia a pod.), čo sa aj potvrdilo. Už roku 1991 výrazne klesol národný dôchodok, reálne príjmy obyvateľstva, naopak, prudko vzrástli ceny a nezamestnanosť. To boli ďalšie dôvody pre sociálne cítiaceho Dubčeka, aby sa rozhodol, aj keď podľa mienky viacerých politikov a žurnalistov neskoro, pre vstup do SDSS v pozícii jej „prvého muža“. Vstupom sa však dostal do značnej politickej izolácie zo strany HZDS, SĎĽ, KDH a niektorých politických subjektov v ČR, ktoré ho nepovažovali za rovnocenného partnera. Dubček navyše pre krátkosť času nestačil upevniť pozície strany. V predvolebnej kampani predostrel so svojimi spolupracovníkmi program SSDS,¹⁰⁶ ktorý obsahoval štátoprávne predstavy s cieľom zachovania spoločného štátu.

Tesne pred parlamentnými voľbami A. Dubček veril v dohodu medzi ich predpokladanými víťazmi. Tvrdil, že po voľbách a po volebnej kampani „*na oboch stranách politickej scény bude snaha hľadať riešenie v záujme oboch národov a ich smerovania do Európskych spoločenstiev. Je to reálne...*“, mnohé veci sa ukážu v inom svetle. Stále je možné rokovať a Dubček upozornil na to, že v časti českej politickej scény „*sú predstavitelia, ktorí navonok vystupujú za čs. vzájomnosť, spoločnú štátnosť, ale ich konkrétne kroky a počiny vedú k opaku. Ukážte mi jediný bod* [išlo o rozhovor pre denník Smena], *ktorým by časť českej politickej reprezentácie vyšla v ústrety svojim koalíčným partne-*

104 Alexander Dubček : *Od totality k demokracii*, ref. 3, s. 440-441.

105 Veľký vplyv na Dubčeka mal rakúsky socialista a predseda parlamentu Heinz Fischer. Tento v rozhovore s Dubčekom, ktorý nastolil otázku, s kým má ísť do volieb, mu odpovedal, že spojenie s HZDS a s V. Mečiarom, ktorý má v zahraničí zlé pozície, by mu len uškodila. Ďalej, že SĎĽ stále považujú za stranu, ktorá vzišla z komunistickej strany. Fischer napokon odporúčal Dubčekovi vstup medzi sociálnych demokratov, čo Dubček prijal. MIKLOŠKO, ref. 14, s. 24.

106 Podľa aprílového prieskumu verejnej mienky na Slovensku vo volebných preferenciách po nástupe A. Dubčeka do funkcie najviac práve stúpili preferencie SDSS z 2 % na 7,2 % (za HZDS, SĎĽ, SNS a KDH). Dubček sa umiestnil s 31,4 % v popularite na druhom mieste za V. Mečiarom, ktorý získal 47,4 %. In *Práca*, č. 98, 25. 4. 1992, s. 1. ISSN 0231-6277 Porovnaj ŽATKULIAK, Jozef. Politické strany a hnutia.... In MALÍŘ - MAREK, ref. 17, s. 1405. Z hľadiska umiestnenia predstaviteľov sa uviedlo poradie: predseda HZDS V. Mečiar, predseda FZ ČSFR A. Dubček, predseda SĎĽ P. Weiss a predseda SNS Jozef Prokeš.

rom, aby sa neradikalizovala politická hladina na jednom i druhom póle...nevyšla dost' v ústrety oprávneným požiadavkám, ktoré riešia otázku národnej identity, hospodárskeho postavenia, samosprávy Slovenska, ale tým aj Českej republiky“.¹⁰⁷ Preto podľa neho bola váha rozhodnutí o spoločnej štátnosti v rozhodujúcej miere na českej strane.

SDSS sa dostala najmä Dubčekovou zásluhou do federálneho parlamentu v parlamentných voľbách, ktoré sa konali v 5. – 6. júna 1992. Avšak len do Snemovne národov (6 % hlasov a 5 mandátov). SDSS nezískala dostatok hlasov do SNR. Dubček ohľadom toho veľmi vyčítal svojim spolupracovníkom, že ho nedali na obe kandidátky, keď to zákon umožňoval. Po voľbách očakával, že sociálna demokracia zohrá dôležitú úlohu pri udržiavaní rovnováhy politických síl, čo však nezodpovedalo politickej realite. Zároveň predpokladal úzku spoluprácu so západnými sociálnodemokratickými a socialistickými stranami, ktoré by napomohli budovaniu systému v ČSFR na základe sociálno-tržného hospodárstva.¹⁰⁸

V Slovenskej republike sa v júnových parlamentných voľbách umiestnilo na prvom mieste HZDS (do SNR vyše 37, 2 % hlasov, do Snemovne ľudu FZ 33, 5 % hlasov a do Snemovne národov FZ 33, 8 % hlasov). Za HZDS sa stal predsedom vlády V. Mečiar, predsedom SNR (NR SR) Ivan Gašparovič a predsedom FZ ČSFR Michal Kováč. Po HZDS nasledovala podľa výsledkov volieb SDL (14, 7 : 14, 4 : 14 % hlasov), potom KDĽ (8, 8 : 8, 9 : 8, 1) a štvrté miesto obsadila SNS (7, 9 : 9, 9 : 9, 3 % hlasov), ktorej predvolebný program obsahoval požiadavku samostatnosti Slovenska.¹⁰⁹ HZDS, SDL a KDĽ sa odlišovali prístupom k projektom federácie či konfederácie.

V Českej republike vyhrala voľby koalícia ODS-KDS (do ČNR 29, 7 % hlasov, do Snemovne ľudu FZ 33, 9 % a do Snemovne národov 33, % hlasov). Nasledoval Levý blok (14 : 14, 2 : 14, 4 % hlasov) a česká demokracia (6, 5 : 7, 6 : 6, 8 % hlasov), ktorá sa stala úspešnejšou vo voľbách ako slovenská.¹¹⁰ Tento pravicový a dva ľavicové politické subjekty si vo svojich predvolebných programoch nevytýčili českú štátnu samostatnosť a podobne sa to vzťahuje aj na ďalšie pravicové subjekty, ktoré sa striedavo umiestnili na ďalších volebných miestach. Výsledky parlamentných volieb tak následne predurčili zloženie federálneho a národných parlamentov.

Alexander Dubček, odchádzajúci z postu predsedu federálneho parlamentu, sa na jeho pôde vyjadril 16. júla 1992 k záverom ODS a HZDS, ako aj federálnej vlády. Privítal, že sa predstavitelia oboch strán zaväzujú dodržať kontinuitu s ponovembrovým vývojom, ako aj ústavný postup v riešení štátoprávnej krízy, ktorá ohrozovala česko-slovenská štátnosť. Dubček sa spýtal, či parlament môže dať vláde bez rozhodnutia občanov vopred splnomocnenie „realizovať prevod majetku vrátane záväzkov na novovzniknuté

107 Alexander Dubček : *Od totality k demokracii*, ref. 3, s. 444-445.

108 Podobne ako Fischer postupoval Jiří Horák z českej sociálnej demokracie. Dubček predpokladal povolebnú spoluprácu s HZDS, ktoré mu však nezabudlo odmietnuť a vstup do sociálnej demokracie. Márne sa spoliehal na svojich priateľov v HZDS, ktorí nestáli na protifederálnych pozíciách. No nepostavili sa na stranu Dubčeka. Toto, ako aj ďalšie momenty viedli k jeho pomernej izolácii od diania na Slovensku a vo FZ. Podrobne o sociálno-demokratickom smerovaní Dubčeka MAXA, ref. 28, s. 23-28, 165-166, 178-197.

109 ŽATKULIAK, Jozef. Politické strany a hnutia... In MALÍŘ - MAREK, ref. 17, s. 1405.

110 FIALA, Petr – STRMISKA, Maxmilián. Systém politických stran v letech 1989 – 2004. In MALÍŘ - MAREK, ref. 17, s. 1366-1367.

subjekty?“, keď sa nevykonali ústavné kroky k riešeniu problémov spoločného štátu. Nebol tu ani jasný mandát od občanov, aby politické subjekty a federálny parlament rozhodovali o alternatívnych riešeniach štátoprávnej krízy.¹¹¹ Navrhoval skĺbiť prvky konfederácie a federácie na báze spoločnej meny. Kritizoval federálne vládne vyhlásenie pre jeho rozpornosť, pričom ODS a HZDS sa zaviazali vzniknuté povolebné problémy síce riešiť ústavnou cestou, no už ako víťazi volieb sa skôr zamerali na rozdelenie spoločného štátu ako na jeho udržanie.¹¹² Dubček v hamburskom časopise *Merian* vysvetľoval postoje víťazov takto: „*Ich myšlenie je totálne iné. A z toho vyplýva, že Československo sa v tej forme, v akej existovalo doteraz, nezachová.*“¹¹³ Podľa časopisu zrejme preto tak veľké symboly a osobnosti ČSFR ako V. Havel a on, ktoré chceli zachovať spoločný štát, nedokázali preklenúť nahromadené štátoprávne problémy pre značnú protikladnosť predstáv a ambícií politických subjektov v českých krajinách a na Slovensku. Podľa Dubčeka nemal Havel odísť z prezidentskej funkcie.¹¹⁴ Pritom protichodné reakcie na slovenskej a českej strane, ako aj u Havla vyvolávalo schválenie *Deklarácie Slovenskej národnej rady o zvrchovanosti Slovenskej republiky*.¹¹⁵ A. Dubček sa stal pre svoj priamočiary postup v politike, odmietavé postoje proti rozpadu federácie a výhradám voči projektu konfederácie terčom neprijemných reakcií časti politikov, vrátane z HZDS. Navyše sa prejavoval opatrný prístup Mečiara k Dubčekovi a naopak, keď u nich zosilnili obavy z veľkého vplyvu jedného či druhého.¹¹⁶

111 Ref. 55, stenoprotokoly, 2. schůze, 16. července 1992, část 14/18. V tom čase sa 4/5 občanov ČSFR hlásilo k niektorej forme spoločného štátu, na Slovensku skôr ku konfederácii a v českých krajinách k centralistickej federácii.

112 V tom čase sa dosť diskutovalo o prístupe viacerých štátnych a politických predstaviteľov k štátoprávnomu otázkam. Niektorí po rokoch priznali (Vrátane časti poslancov FZ ČSFR, M. Kováča, V. Havla, bývalých disidentov, mladých pravičiarov a ďalších. – J. Ž.), že „*jim scházely především dvě základní vlastnosti – trpělivost a politické zkušenosti. Vrchovatou mírou je postrádali především ti, kteří vstoupili do závěrečné fáze česko-slovenských jednání po volbách v červnu 1992 – premiéři ČR a SR, Václav Klaus a Vladimír Mečiar. Místo toho, aby v zájmu dlouhodobých cílů a v souladu s geostrategickými poměry trpělivě hledali optimální model, jenž by nejlépe vyhovoval bezpečnostním zájmům obou republik, plně odpovídal dominantním trendům evropského vývoje a přitom vyžadoval co nejnižší náklady, dělali vše pro to, aby důsledky divergencí v historickém vývoji obou částí federace překonali z jejich hlediska nejsnadnějším a pro ně nejjednoduchším způsobem – radikálním rozchodem*“. LEŠKA, Vladimír. *Slovensko 1993 – 2004 : Léta obav a nadějí*. Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 2006, s. 9-10. ISBN 80-86506-57-6.

113 In *Merian*, 1992, č. 49. ISSN 0026-0029. (Uverejnené v *Občasníku* venovanom odkazu Alexandra Dubčeka – júl 2011, príloha vydávaná Spoločnosťou Alexandra Dubčeka.). A. Dubček v rozhovore pre denník *Smena*, roč. 45, 3. 6. 1992. ISSN 1335-440X sa zaoberal skôr porovnávaním rokov 1968 a 1989, predsa len vyslovil nádej, že sa predpokladaní víťazi volieb na riešeniach vhodných pre oba národy dohodnú.

114 Prezident ČSFR V. Havel, ktorý neprešiel v oboch kolách prezidentských volieb, odôvodnil svoju abdikáciu tým, že záväzky vyplývajúce z jeho sľubu vernosti ČSFR a jej ústave nemôže plniť „*v souladu s mým založením, přesvědčením a svědomím*“. Nechcel brániť štátoprávny pohyb a uvedomil si stratu priazne na Slovensku a dostatočný vplyv na dianie v republike, hoci dbal o jej integritu a bezpečnosť. *Novembrová revolúcia*, ref. 33, s. 261-263. Bezprostredne po júnových voľbách sa ešte nehovorilo o budúcom prezidentovi ČSFR. In *Práca*, roč. XLVII., č. 142, 18. 6. 1992, s. 1. ISSN 0231-6277.

115 *Základy slovenskej štátnosti : 140. výročiu memoranda národa slovenského a 10. výročiu Deklarácie o zvrchovanosti, Ústavy Slovenskej republiky a vzniku samostatnej Slovenskej republiky*. Eds. Dušan Čaplovič, Jaroslav Chovanec. Bratislava : Agentúra Smer, 2002, s. 141-142. ISBN 9788096835522

116 Treba pripomenúť, že V. Mečiar tvrdo odmietol možnosť kandidatúry A. Dubčeka na prezidenta SR na konci leta 1992. In ONDRUŠ, ref. 26, s. 36-37.

Po voľbách Dubček dúfal, že už nebudú mnohé veci podfarbené predvolebnou kampanou a nechcel počuť vetu: „*Už není o čem jednat! Tento argument české strany je produktem ich nacionalisticko šovinistickej vlny, hoci navonok prejavujú niečo iné.*“ Tvrdil, že časť českej politickej scény síce navonok vystupuje za československú vzájomnosť a spoločnú štátnosť, ale „ich konkrétne kroky a počiny vedú k opaku“. Takto sa neriešia otázky národnej identity, hospodárskeho postavenia a samosprávy nielen SR, ale aj ČR. Dubček napriek mnohým signálom viac-menej nepripúšťal rozpad ČSFR a ešte videl priestor pre rokovania, keď predsa len „*klúč od riešenia majú obidve republiky*“, resp. rokujúce strany.¹¹⁷

Ďalej A. Dubček tvrdil, podobne ako na jeseň 1991, že stačilo priznať republikám viac federálnych kompetencií a vytvoriť tak „silné“ republiky. Zároveň federálna a národné reprezentácie mali nájsť viacej vzájomného porozumenia. Výzvy sa však minuli účinkom, lebo politický vývin v Česko-Slovensku sa uberal iným smerom s dôsledkami pre osud spoločného štátu. Dubček sa vyslovil, že ak chcú Slováci novú formu vzájomných vzťahov, pričom už nevyklučoval možnosť ich samostatnosti, Česi sú skôr za rezolútne stanovisko: buď ostane federácia nezmenená, alebo sa rozdelíme. Pozitívne vnímal prípravu slovenskej ústavy, ktorej schválením by slovenský parlament splnil svoju ústavodarnú rolu. Uprednostnil sa návrh na rozdelenie česko-slovenskej federácie. V. Mečiar z HZDS, ktoré chcelo konfederáciu s medzinárodnoprávnou subjektivitou oboch republík a V. Klaus z ODS, ktorá chcela funkčnú federáciu so silnými kompetenciami federálnej vlády a federálneho parlamentu, sa dohodli na stretnutiach v Bratislave 22. – 23. júla a v Jihlave 6. októbra 1992 na legitímnom zániku federácie. Potvrdili termín zániku česko-slovenskej federácie k 31. decembru 1992 s tým, že obidve strany sa vyslovili za colnú a menovú úniu, ako aj za uzavretie menovej dohody.¹¹⁸ Aktéri rozhovorov „zohľadnili“ okrem iného svoje rozdielne pohľady na uzavretie štátnej zmluvy medzi republikami, ako aj na vypracovanie federálnej ústavy, najmä článkov o šírke kompetencií spoločného štátu.¹¹⁹

A. Dubček však už ďalej nemohol zasahovať do politického a štátoprávneho diania, keď sa v septembri 1992 vážne zranil pri autohavárii.¹²⁰ Nepodieľal sa na kľúčových

117 Bližšie Alexander Dubček : *Od totality k demokracii*, ref. 3, s. 444-445. A. Dubček zároveň dodával, že: „*Politika víťazov volieb vedie však, žiaľ, skôr k celkovému rozdeleniu nie k udržaniu toho, čo nás spája.*“

118 RYCHLÍK, Jan. *Česi a Slováci ve 20. století : Česko-slovenské vztahy 1945 – 1992*. Bratislava : AEP, 1998, s. 336-352. ISBN 9788088880097. K štátoprávnym rokovaniam tiež SRB, Vladimír – VESELÝ, Tomáš. *Rozdělení Československa : Nejvyšší představitelé HZDS a ODS v procese ČSFR : česko-slovenské spolupůlání v letech 1989 – 1993*. Bratislava : Karpaty-Infopress, 2004, 190 s. ISBN 9788096853359.

119 Politické rozhodnutie o rozpade ČSFR tak pripadlo víťazom volieb V. Klausovi a V. Mečiarovi, presadzovateľom českej a slovenskej štátnosti. Podľa Pitharta voľby: „*prohrali ti [vrátane Dubčeka], kteří do poslední chvíle o společný stát usilovali. Nacionalismus nebyl však hlavní příčinou rozpadu státu: na Slovensku to byl populizmus a jeho volební důsledky, na české straně ekonomické soběctví.*“ In PITHART, ref. 46, s. 40.

120 Michal Kováč uviedol v súvislosti s návštevou Dubčeka v nemocnici, že ten vnímal šancu Slovenska na osamostatnenie a súhlasil s poskytnutím hlasov troch poslancov sociálnej demokracie, potrebných na ústavné kvórum pri hlasovaní vo federálnom parlamente pri zákonoch o osude federácie. Dubček vyhlásil, že on za rozdelenie federácie hlasovať nebude. Kováč ešte spomenul v knihe nedôstojný postoj viacerých českých predstaviteľov k prevozu tela A. Dubčeka z Prahy. KOVÁČ, ref. 101, s. 68-69. Prejav predsedu

právných aktoch o zániku spoločného štátu. Pri nich sa vychádzalo, po zložitých rokovaniach v poslaneckých kluboch FZ a popri diskusiách o (odmietnutom) ratifikačnom referende, najmä z Ústavného zákona č. 542 z 25. novembra 1992 o zániku Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky, ktorý patril do bloku právnej úpravy základných medzinárodných vzťahov medzi republikami.¹²¹ Schválenie ústavného zákona z poslancov za SR podporili poslanci HZDS a SNS, časť sociálnych demokratov a SDL, proti sa postavili poslanci KDH a Spolužitia. Zmluva medzi Slovenskou republikou a Českou republikou o dobrom susedstve, priateľských vzťahoch a spolupráci bola výsledkom dohody medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Českej republiky na spoločnom rokovaní 10. novembra 1992 v Židlochoviciach.¹²² Koniec roku 1992 tak znamenal aj zánik česko-slovenskej federácie, ktorá v rokoch 1990 – 1992 predstavovala za prispenia Dubčeka zväzok dvoch rovnoprávných národných štátov.

Alexander Dubček zomrel na konci novembra 1992. Prešiel politickú cestu od reformného komunistu k demokratovi. Aj keď zahraničie rešpektovalo a uznávalo Dubčeka ako presadzovateľa európskej integrácie a dodržiavania ľudských práv a slobôd, vnútropolitické pomery mu neboli až tak naklonené. V pozícii predsedu Federálneho zhromaždenia ČSFR v rokoch 1989 – 1992 zmiernoval politické a štátoprávne rozpory medzi národnoštátnymi reprezentáciami. Tieto sa nedokázali dohodnúť na zjednocujúcej platforme, o ktorú sa Dubček snažil. Prekážkou k dosiahnutiu dohôd sa stalo rozdielne chápanie slovenskej, českej a česko-slovenskej federatívnej štátnosti a vymedzenia kompetencií medzi národné a federálne orgány. Aj keď Dubček nepredkladal na pôde federálneho parlamentu koncepčné návrhy na usporiadanie spoločného štátu, skôr, a čoraz hlbšie reagoval na vystúpenia politických subjektov a apeloval pritom na udržanie česko-slovenskej federácie. Predsedal federálnej komisii, ktorá sa zaoberala prípravou návrhu federálnej ústavy. Avšak tento sa neprijal a navyše ho politické subjekty často nepozvali z rôznych príčin, vrátane cieľenej izolácie, na stretnutia o riešení štátoprávných otázok. Prevládali stretnutia zástupcov subjektov vo vláдах a národných radách. Dubček však oprávnenne predpokladal, že ak u nich nebude dostatok síl a vôle na udržanie spoločného štátu, bude to znamenať jeho koniec. Napokon ostré politické trenice v rokoch 1990 – 1992 nezodpovedali Dubčekovým predstavám o politickej kultúre. Najmä preto, že chápal federálny parlament Česko-Slovenska ako pôdu pre uplatňovanie parlamentnej demokracie, ktorá sa rozširuje v prospech slovenskej a českej spoločnosti a demokratického usporiadania vzťahov medzi národmi.

* Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu VEGA č. 2/0122/13 *Slovensko po roku 1968. Cez mráz normalizácie k samostatnej Slovenskej republike a demokracii*.

FZ ČSFR M. Kováča a ďalších predstaviteľov pozri *Alexander Dubček : Od totality k demokracii*, ref. 3, s. 507-514. Kriticky k poskytnutiu hlasov troch poslancov SDSS MIHÁLIK, Marcel. Alexander Dubček a slovenská štátnosť (vo Federálnom zhromaždení ČSFR v VII. volebnom období). In *Historický zborník*, 1998, roč. 8, s. 104. Podľa autora Dubček nemal ku konfederácii zaujať rezervovaný postoj a najmä trvať na zachovaní ČSFR či česko-slovenskej štátnosti ešte v lete 1992. Dubčeka obvinil zo zastávania sa čechoslovakizmu a z brojenia proti samostatnej slovenskej štátnosti.

121 Ústavný zákon bol uverejnený: *Zbierka zákonov Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky/Českej republiky/Slovenskej republiky* (ČSFR/ČR/SR), 1992, čiastka 110, č. 542, s. 3253-3254.

122 Bližšie k dohodám o rozdelení ČSFR – Ref. 83, s. 32-43.

EINSTELLUNG VON ALEXANDER DUBČEK ZUR STAATSRECHTLICHEN
ENTWICKLUNG DER ČSFR (TSCHECHISCHE UND SLOWAKISCHE FÖDERATIVE
REPUBLIK) IN DEN JAHREN 1989 – 1992

JOZEF ŽATKULIAK

Der Politiker, Humanist und Demokrat Alexander Dubček, führende Persönlichkeit des tschecho-slowakischen Frühlings (Prager Frühlings) 1968, bekleidete seit 1990 bis zu der Parlamentswahl im Juni 1992 den Posten des Vorsitzenden des föderativen Parlaments der Tschechischen und Slowakischen Föderativen Republik (ČSFR). Das Parlament zusammen mit den Nationalräten der Slowakischen Republik und der Tschechischen Republik legten in den Jahren 1990 - 1992 den Grund der parlamentarischen Demokratie. Obwohl Dubček im Ausland als Befürworter der europäischen Integration und Einhaltung der Menschenrechte und –freiheiten respektiert und anerkannt wurde, die innenpolitische Verhältnisse waren ihm nicht besonders geneigt. A. Dubček, der führende Verteidiger der tschechisch-slowakischen Gegenseitigkeit, spielte eine wichtige Rolle in der politisch-gesellschaftlichen und staatsrechtlichen Entwicklung der ČSFR und ihrer Nationalrepubliken. Obwohl Dubček im föderativen Parlament keine konzeptuelle Vorschläge zur Gestaltung des gemeinsamen Staates vorlegte, reagierte er eher auf die Auftritte der politischen Subjekten und appellierte dabei auf die Aufrechterhaltung der tschecho-slowakischen Föderation. Er war der Vorsitzende der föderativen Kommission, die sich der Ausarbeitung des Entwurfs der föderativen Verfassung widmete. Er nahm teil an vielen nationalen sowie föderativen Verhandlungen über die staatsrechtlichen Fragen teil. Er war Politiker der Vereinbarung unter den Repräsentanten, die er auch im föderativen Parlament durchzusetzen versuchte. Nach der Parlamentswahl im Juni 1992 konnte er die Entwicklung in der ČSFR nicht mehr beeinflussen. Die heftigen politischen Zwistigkeiten in den Jahren 1990 – 1992 entsprachen nicht den Dubčeks Vorstellungen von politischer Kultur. Vor allem deswegen, dass er das föderative Parlament der Tschecho-Slowakei als Boden für die Realisation der parlamentarischen Demokratie, die sich zugunsten der slowakischen sowie tschechischen Gesellschaft und der demokratischen Gestaltung der Beziehungen zwischen den Nationen entfaltet, verstand.

PhDr. Jozef Žatkuliak, CSc,
Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava
e-mail: histzatk@savba.sk